

Zdravotně
sociální fakulta
Faculty of Health
and Social Sciences

Jihočeská univerzita
v Českých Budějovicích
University of South Bohemia
in České Budějovice

Historie, rozvoj a možnosti balneologie v ČR

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Studijní program:

SPECIALIZACE VE ZDRAVOTNICTVÍ

Autor: Monika Sedláčková

Vedoucí práce: Mgr. Petra Zimmelová, Ph.D.

České Budějovice 2019

Prohlášení

Prohlašuji, že svoji bakalářskou práci s názvem „Historie, rozvoj a možnosti balneologie v ČR“ jsem vypracovala samostatně pouze s použitím pramenů v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění souhlasím se zveřejněním své bakalářské práce, a to v nezkrácené podobě elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce. Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu a výsledku obhajoby bakalářské práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé bakalářské práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů.

V Českých Budějovicích dne 2. 5. 2019 .....

Poděkování

Děkuji paní Mgr. Petře Zimmelové, Ph.D. za odborné vedení a trpělivost při psaní mé bakalářské práce s názvem „Historie, rozvoj a možnosti balneologie v ČR.“ Dále děkuji Státnímu oblastnímu archivu v Třeboni za ochotu a poskytnutí materiálů, které mi byly při psaní této práce nápomocné.

Historie, rozvoj a možnosti balneologie v ČR

Abstrakt

Prostředí našich lázní působí jako společenský fenomén ovlivňující mnoho oblastí lidského bytí. Díky své jedinečné atmosféře, mimořádnému věhlasu a vážnosti ve společenském povědomí nezasahují lázně pouze do oblasti cestovního ruchu, ale jsou nedílnou součástí života obyvatel lázeňských míst a návštěvníků lázní.

Práce zabývající se převážně dějinami balneologie se zaměřuje i na současné příležitosti využití lázeňské léčby na území České republiky a nabízí srovnání se světovou lázeňskou medicínou.

V práci jsem se snažila s pomocí ukázek z historie podtrhnout roli lázeňství v minulosti a přiblížit jeho postupnou transformaci do dnešní podoby. Rovněž se v ní zaobírám přírodními léčivými zdroji a jejich využitím s následným detailnějším rozpracováním ve stanovených lázních.

Oblastí mé pozornosti byly počátky utváření a rozvoj tří lázeňských měst, které se od ostatních odlišují svými poskytovanými službami a vysokým počtem klientů.

Zaměřila jsem se převážně na lázně Třeboň, Luhačovice a Karlovy Vary. K dosažení tohoto cíle jsem použila metodu sekundární analýzy dat. Na základě nasbíraných dat jsem utvořila kompilát současných poznatků.

Práce by mohla být využita v klinické praxi fyzioterapeutů pro získání orientačních znalostí o balneoterapii a posloužit jako informativní materiál pro širší veřejnost, která se chystá zavítat do lázeňského prostředí.

Klíčová slova

Balneologie; historie; rozvoj; možnosti; přírodní; léčivý; zdroj; balneoterapie; lázně

History, progress and possibilities of balneology in Czech Republic

Abstract

The environment of our spa is manifest as a social phenomenon affecting many areas of human being. Thanks to its unique atmosphere, extraordinary reputation and seriousness in the social awareness, the spa does not intervene only in the area of tourism, but it is an integral part of the life of the citizens of spa resorts and spa visitors.

The thesis, which mainly speaks about the history of balneology, also focuses on the current opportunities of using spa treatment in the Czech Republic and provides a comparison with world spa medicine.

In this thesis I tried emphasize transformation of balneology, from history to present, with historical examples. It also deals with natural healing resources and their use, followed by more detailed elaboration in the stated spa.

The areas of my attention were the origins of the formation and development of three spa towns, which differ from the others by their services provided and the large amount of clients.

I focused mainly on the spa Třeboň, Luhačovice and Karlovy Vary. To achieve this, I used the secondary data analysis method. On the basis of the collected data, I have compiled the current knowledge.

The work could be used in the clinical practice of physiotherapists for acquiring orientation knowledge about balneotherapy and to serve as a informative material for the wider public who is going to visit the spa.

Key words

Balneology; history; progress; possibilities; natural; medicinal; source; balneotherapy; spa

Obsah

ÚVOD	8
1 TEORETICKÁ ČÁST	9
1.1 Definice balneologie	9
1.2 Historie balneologie obecně ve světě.....	9
1.3 Historie balneologie na území dnešní ČR.....	12
1.3.1 Nejstarší období	13
1.3.2 Období rozvoje kapitalismu-18. až 19. století.....	13
1.3.3 Období první poloviny 20. století	17
1.3.4 Období druhé poloviny 20. století.....	18
1.4 Významné osobnosti v historii lázeňství v ČR	19
1.5 Balneoterapie	21
1.5.1 Tradiční procedury balneoterapie.....	22
1.6 Použití přírodních léčivých zdrojů v balneologii	22
1.6.1 Voda	22
1.6.2 Peloidy	23
1.6.3 Klima.....	24
1.6.4 Zřídelní plyn.....	24
1.7 Rozdíly mezi českou lázeňskou medicínou a světovou balneologií	25
1.8 Indikace lázeňské léčby.....	26
1.9 Současné možnosti balneologie u nás	26
1.10 Lázeňská péče	27
2 CÍLE PRÁCE A VÝZKUMNÝ VZOREK.....	28
2.1 Lázně Třeboň	28
2.1.1 Přírodní léčivé zdroje v třeboňských lázních	28
2.1.2 Historie třeboňských lázní.....	28
2.1.2.1 Očistné lázeňství a třeboňská lazebna.....	28
2.1.2.2 Založení třeboňských lázní	31
2.1.3 Bertiny lázně Třeboň a Lázně Aurora dnes.....	37
2.2 Lázně Luhačovice	39
2.2.1 Přírodní léčivé zdroje	39
2.2.2 Historie lázní Luhačovice	39
2.2.3 Lázně Luhačovice dnes	45
2.3 Lázně Karlovy Vary	46
2.3.1 Přírodní léčivé zdroje	46
2.3.2 Historie karlovarských lázní.....	46
2.3.3 Karlovy Vary dnes	57

3	DISKUZE.....	58
4	ZÁVĚR	62
5	SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ	63

ÚVOD

„Vždyť člověk by neměl svého Stvořitele o zdraví a dlouhý život jen prosit, ale měl by sám hledat a přijmout poklady, které dobrý Otec dal lidem proti určitým neduhům ve formě přírodních léčiv.“ (E. Kneipp)

Česká lázeňská medicína již od nepaměti zaujímá neoddělitelnou součást evropského kulturního dědictví. V první řadě díky vysoké kvalitě přírodních léčivých zdrojů a propracovanému systému léčby jí je připisován mimořádný věhlas a vážnost v povědomí celé Evropy i zámoří. Dalo by se říci, že na poli světové balneologie, vzhledem k využití nejmodernějších léčebných metod a rehabilitačních postupů, působí jako velmoc.

Rozmanitost balneologie přispívá ke skutečnosti, že se stává terapií různých nemocí a stavů všech klinických oborů medicíny člověka. Lázeňská zařízení využívající účinky balneologie jsou svojí komplexností a kvalitou služeb ve svém oboru nenahraditelná.

Nástrahy dnešního uspěchaného, náročného a vysokou mírou požadavků zaplněného života přispívají k vyšší nemocnosti lidské populace. Zvýšený zájem člověka o svůj zdravotní stav, navození psychické i fyzické pohody je v současné době aktuálním a více řešeným tématem. Nejen z těchto důvodů jsme v posledních letech mohli zaznamenat tendenci návratu k přírodě, naturální medicíně a k tradičním, tisíciletími prověřeným léčebným postupům. Více se zajímáme o vodoléčbu, pitné kúry, používání bylin, pohyb a cvičení v přírodě, nejrůznější masáže, o reflexoterapii a podobně.

V této práci jsou sdruženy základní informace a poznatky o historii a rozvoji balneologie jako takové, ale i výčet několika lázeňských zařízení v České republice a jejich možnosti využití. Jejím cílem je upozornit na významnost balneologie, jelikož dosahuje u definovaných nemocí a stavů svými terapeutickými postupy dlouhodobých až trvalých efektů, které nelze jinou terapií napodobit ani kompenzovat. V neposlední řadě by měla připomenout, jak důležité je docenění našeho přírodního bohatství s důrazem na jeho smysluplné zužitkování.

1 TEORETICKÁ ČÁST

1.1 Definice balneologie

Balneologie (z řečtiny balneo-vana, koupel, lázeň, koupání a logie-nauka) je dle Jandové (2014) nauka o léčení přírodními, na určité místo vázanými léčivými zdroji, jejich účincích na lidský organizmus, a v neposlední řadě o lázeňských léčebných metodách. Ve své práci se Jandová (2014) shoduje s webovými stránkami Svazu léčebných lázní České republiky (2018), když mezi přírodní léčivé zdroje (PLZ) řadí: přírodní minerální vody, zřidelný plyn (v ČR oxid uhličitý), peloidy (rašelina, bahno a slatina) a klimatické podmínky příznivé k léčení a poskytování lázeňské péče. Jinou definici balneologie uvádějí internetové zdroje jako například výukový portál 3. lékařské fakulty Univerzity Karlovy v Praze (2010): „*Balneologie je nauka o přírodních léčivých zdrojích, jejich čerpání, využití, skladování, ochraně, užívání k léčbě nebo jako stolní vody. Zahrnuje řadu podoborů jako např. balneotechnika, hydrogeologie, klimatologie, referenční laboratoře PLZ, peloidologie.*“ Burachovič (2001) přidává několik vysloveně nelékařských oborů přírodovědných a technických jako jsou balneobiologie, analytika přírodních zdrojů, balneografie, klimatologie a dokonce meteorologie. Jandová (2014, str. 6) tvrdí, že v širším slova smyslu se celosvětově používá slovo balneologie pro všechny procedury a procesy v lázeňství. Podle Burachoviče (2001) i Křížka (2002) je balneologie jednoduše řečeno vědní obor zabývající se lázeňstvím, který zahrnuje v první řadě balneoterapii jako léčebnou a preventivní lékařskou disciplínu.

1.2 Historie balneologie obecně ve světě

Co se týče dějin balneologie, není příliš zdrojů publikovaných z posledních let, ze kterých je možné čerpat. Tudíž ve své práci cituji i zastaralejší zdroje, které jsou navzdory tomu bohatší na zajímavosti ohledně tohoto tématu.

Balneologie jistojistě vyniká tisíciletou tradicí a historicky se řadí k nejstarším klinickým oborům medicíny (Jandová, 2009). Dle Knoppa (1999) a Seifertové (2003) je rozvoj lázeňství v evropském pojetí staven především na pradávnmém zájmu lidí o přírodní minerální prameny, které se odlišovaly od běžných pramenů svým vzhledem, chutí a teplotou.

Také ložiska rašeliny, slatiny a bahna poskytovala cenný materiál pro ohřívané koupele a zábaly, oblíbené hlavně u revmatiků, příznivé klima dalo vzniknout mnohým vyhledávaným léčebným místům (Burachovič, 2001). Nicméně je zřejmé, že u zrodu lázeňských míst nestály pokaždé jen přírodní zdroje, ke vzniku takových míst přispěla v minulosti někdy i silná osobnost reformátorského léčitele, často laika, prosazující nové metody jako např. využití obyčejné studené vody v rozmanitých aplikačních formách (Burachovič, 2001).

Jandová (2009) se Seifertovou (2003) se shodují ve faktu, že kořeny historie lázeňství sahají do doby před naším letopočtem. Jandová (2009, 2015) uvádí přímo letopočet 3700 př. Kr. v čínské literatuře, kde nacházíme nejstarší popisy forem hydroterapie. Také udává, že nejstarší dochovaná učebnice pochází také z Číny z roku 2837 př. Kr., která vedle hydroterapie a léčivých masáží popisuje termoterapii, manipulace a trakce.

Chronologicky pokračují historické záznamy zmínkami z Egypta kolem roku 2500 př. Kr., v kterých jsou známé zmínky výboje rejnoka elektrického při léčbě periferních paréz, indické Vědy (knihy o poznání života a nejstarší indické literární památky) dokonce přesně vymezují počet a dobu koupání s precizním popisem provánění daných procedur (Komačková, 2003; Jandová, 2009; Zeman, 2013). Podle první zmíněné autorky se ve Védách doporučovalo i dřívější vstávání, vyplachování úst vodou, natírání těla olejem, cvičení a masáž. Vedle Indie zaregistrovalo rozkvět léčebného lázeňství i Japonsko, tzv. „mágové“ se říkalo kněžím, kteří se zabývali léčením u Peršanů a Chaldejců. Jako náboženský obřad mělo velký význam koupání v rybníku zřízeném poblíž chrámů, poněvadž byly stavěny nedaleko míst zdrojů minerálních vod k vyjádření díky za zvláštní účinky těchto pramenů na lidské tělo (Seifertová, 2003; Jandová, 2009). V Babyloně a v Sýrii později aplikovali bahna a masáže, na bolestivá místa dokonce používali směsi oleje (Jandová, 2009).

Židé ale i Řecko čerpalo své znalosti o koupelích a masážích z Egypta (Komačková, 2003; Jandová, 2009). Obě autorky se dále shodují v tom, že základní hygienická pravidla a poučky o vlivu teploty vody na organismus popsal a zaznamenal jako první řecký lékař Hippokrates, který aplikoval v léčebných hydroterapeutických ústavech léčebnou masáž.

Sledoval frekvenci srdečního tepu a dýchání v koupelích o různých teplotách a objevil, že v koupeli o příjemné teplé vodě se nezvyšuje frekvence pulzu ani dýchání, spíš dochází k jejich poklesu, což je zvláště nápadné u osob, které před koupelí měly tepovou frekvenci a frekvenci dechu fyziologicky vysokou, což stále platí i nyní (Jandová, 2009). Dle Poděbradského (1998) měl slavný Hippokrates ve svém terapeutickém repertoáru také manipulace periferních kloubů a trakce. Zaslouženě je tak považován za „otce evropské medicíny“ (Malátová, 2016).

Staří Řekové stavěli tzv. asklepiiony, chrámy stavěné Bohu medicíny Asklépiovi, jejichž součástí byly vodoléčebné ústavy, které jsou dosud v Evropě zachovány v Epidauru na Peloponézském poloostrově a na ostrově Kos (Komačková, 2003; Jandová, 2009; Malátová, 2016).

Obrázek 1 Asklepión na ostrově Kos

Tyto autorky dále zmiňují, že k rozmachu léčebných lázeňských procedur došlo později v římské říši, návštěva lázní byla tak neoddělitelnou součástí života Římanů. Ve své práci také nezapomněly podotknout, že se stavěly honosné lázně s bazény, jejichž prostory v době Římské měly vytápěné podlahy a stěny, tudíž dostaly název thermy. Byly považovány za střediska tělesné kultury, vedle bazénů a místností pro koupání se nacházely i masérny, šatny, místnosti pro natírání olejem, tělocvičny pro gymnastická cvičení, odpočívárny, avšak i čítárny, knihovny a obrazárny (Malátová, 2016).

Středověk se vyznačuje stagnací v oblasti vědy, kultury a medicíny, naopak stoupá zájem o teologii a duchovní spásu člověka (Komačková, 2003; Zeman, 2013; Malátová, 2016). Obě autorky pak souhlasí s Jandovou (2009, 2014) ve skutečnosti, že útekem od dodržování Hippokratových zásad hygieny a tím pádem i zhoršením hygienické úrovně došlo k rozšíření infekčních chorob v podobě epidemií moru, neštovic, lepry, které vyústily až v pandemie, návštěvy koupelí se omezily, mnohde se přestaly hromadné koupele používat úplně. Strach ze studené vody ve středověku ovlivnil i náboženské výkony, jelikož se místo ponořování novorozenců do vody při křtu začalo zavádět prosté polížení hlavy křtěného, což se udrželo dodnes (Jandová, 2009).

Nicméně i toto období dalo základy některým lázeňským místům v Evropě, mezi takovéto lázeňské lokality můžeme počítat např. Karlovy Vary a Teplice (Seifertová, 2003). Rovněž v Arábii navázali na poznatky antického světa, pokračovalo zde rozvíjení medicíny a přírodních věd (Komačková, 2003; Jandová, 2009; Malátová, 2016). Nejvýznamnějším představitelem arabské medicíny se stal Avicenna (žil v letech 980-1037 n. l.) postulující hygienická pravidla a podílející se na léčebném využití fyziatrie s léčebnou hydroterapií (Komačková, 2003; Jandová, 2009; Malátová, 2016).

Koncem středověku se do léčby vrací i používání minerálních vod zvláště v Itálii, odkud pochází pojmenování sprchy (Jandová, 2009). Koncem 15. století chirurg Paré poprvé zavádí vymývání ran a jejich léčení studenou vodou místo do té doby užívaného vařícího oleje a vypalování ran rozžhaveným železem (Jandová, 2009). Stejná autorka zmiňuje, že vědecký základ vodoléčbě dali dr. Hahni a jeho dva synové z Pruského Slezska, kteří jako první začali používat teploměr k měření teploty nemocných osob a teploty vodních koupelí.

1.3 Historie balneologie na území dnešní ČR

Pestré dějiny lázní a lázeňství Čech a Moravy zapadají svým obsahem nejen do širších dějin lékařství, avšak také do kulturních dějin, rozhodně zanechali velký význam i v historii přírodních věd a techniky (Burachovič, 2001).

1.3.1 Nejstarší období

Předhistorické období ve vývoji našich lázní je opředeno mnoha legendami a pověstmi píše ve své práci Seifertová (2003) i Knop (1999), který dodává, že jejich skutečné kořeny historie nejsou doloženy. Již na samém prahu lidské kultury některé přírodní jevy upoutávaly pravěkého člověka, zejména přírodní minerální prameny, jež se od běžně známých lišily svou teplotou (voda v zimě nezamrzla a z vývěrů se kouřilo), chutí, vůní, ale i barvou (Křížek, 2002).

V téhle souvislosti podle Knopovy (1999) domněnky existuje například legenda o vzniku Karlových Varů, kde byly náhodně objevené horké prameny při honu přímo v přítomnosti vladaře Karla IV. Knopovy (1999) hypotézy o vzniku pojmenování proslulých lázní se v podstatě potvrzují s odhadem Křížka (2002), doplňujícím detaily dle něj nejpoblárnější pověsti. Vřídlo bylo objeveno při pronásledování jelena, který se zachránil skokem ze skály, zatímco honící psi zahynuli právě ve vroucí vodě (Křížek, 2002). Faktem mezi legendami, který je zjevný z názvů, zůstává slovanský původ jmen z 10. až 11. století v Čechách – „Teplá“, „Ohře“, „Vary“ nebo např. „Teplice“ (Knop, 1999).

Knop (1999) se domnívá, že ve středověku a delším horizontu celého feudálního období byl význam lázní minimální, protože toto období obecně neexcelovalo kultem vody ani hygieny. Obecně lze totiž dle Seifertové (2003) charakterizovat středověk jako dobu politické nestability a určité nekulturnosti, jež se projevovala i v nevelké starosti o lidské tělo a o zdraví všeobecně. Pobyt v lázeňských zařízeních byl jen pro nejvýznamnější a nejbohatší malou vrstvu, které sloužil k rozptýlení a byl zpravidla spojený s hony a jinými kratochvílemi (Knop, 1999).

1.3.2 Období rozvoje kapitalismu-18. až 19. století

Co se týče zrodu tohoto oboru na území českých zemí, vztahuje se do druhé poloviny 18. století, kdy osvícená panovnice císařovna Marie Terezie nařídila soupis všech léčivých přírodních zdrojů v zemi (Knop, 1999; Jandová, 2009). Kvantitativní analýzy přírodních minerálních vod v Uhersku zavedl profesor chemie a botaniky na univerzitě v Trnavě J. J. Winterl., jehož žáci se poté věnovali soupisu a analýze v té době známých pramenů na Slovensku, a bylo zaznamenáno první indikační spektrum pro tyto léčivé prameny (Jandová, 2009).

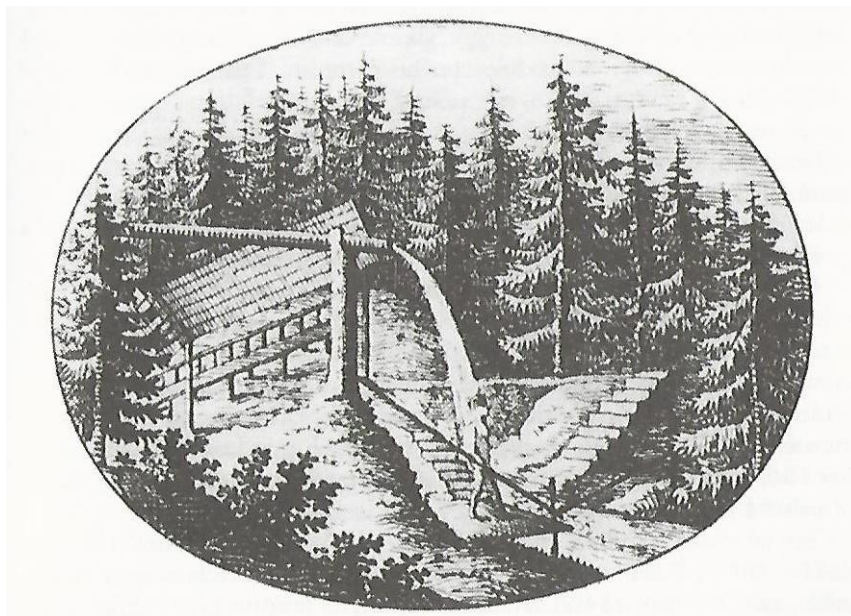
V tomto období jsou stavěny první velké lázeňské stavby jako kolonády, stavby u zřídél anebo lázeňské domy, což souviselo s kulturním, průmyslovým a obchodním rozkvětem společnosti v 19. století (Knop, 1999; Seifertová, 2003).

V roce 1804 Ján Karol Lübeck (lékař, rodák z Pezinku) publikoval rozpravu „O používání léčivých pramenů, zvláště o používání lázní“, ve svých člancích popsal rozdělení vod podle teploty a zdůraznil, aby horké koupele užívali lidé jedině podle rady lékaře, a tím se snažil o zdravotnickou osvětu (MUDr. Kiss, CSc., dr. habil., 2014; Jandová, 2009).

Dále správně formuloval poznatek, že v teplé lázni klesá tepová frekvence a dochází k poklesu počtu dechů za minutu, jeho dílo obsahuje i obecně platné informace o teplé vodě a jejich účincích, mezi něž patří především ulevování bolestem, navozování celkového zklidnění a uvolnění svalových křečí (Jandová, 2009). Dle téže autorky ve své práci rovněž vylíčil známé zkušenosti z účinků teplých a vlhkých obkladů na bolestivé lokální změny, nezapomněl také zmínit kontraindikace balneologických procedur a zvláštní kapitoly věnoval kontraindikacím u plicní tuberkulózy. Písemně zdokumentoval chování cév, které se projevuje vazokonstrikcí v kůži po ponoření do chladné vody a následně relativní hyperémií po ukončení chladné koupele (Jandová, 2009). V díle se rovněž odvolával na zkušenosti Lakadaimonských (Spartanů) s používáním chladné vody k posílení organismu a zvýšení odolnosti proti vlivům chladu a studeného vzduchu, již tehdy vysvětloval pozitivní účinky chladných koupelí jako projev reakce nervového systému, zmiňuje totožná autorka. Lübeck uváděl jako indikaci pro studené koupele oslabení organismu ze špatných stravovacích návyků s meteorismem a obstipací, chybné životosprávy, varoval však před užitím chladu u vředové nemoci žaludku a u „plnokrevných“ osob, kromě toho též upozorňoval na důležitost zachování krátkodobosti chladových procedur za účelem přínosu takového léčebného efektu, jaký má být (Jandová, 2009).

V 18. století došlo v Evropě na poli balneologie s nástupem matematicko-fyzikálních věd k útlumu tisícileté empirie (Jandová, 2009). Vincenz Priessnitz z Jeseníku „znovuobjevil“ hydroterapii a pozvedl léčbu chladem (koupelemi, vodou a vzduchem, obklady, oviny, sprchami) na celosvětovou úroveň (Jandová, 2009; Zeman, 2013).

Jeho léčebným arsenálem se staly zejména studené zábaly udržované do zapáčky tak, že vedly k intenzivnímu pocení při současném bohatém přívodu studené pitné vody (Křížek, 2002). Těmto druhům zábalů se v současnosti říká tzv. priessnitzovy obklady, v dnešní době především indikovány při angíně, faryngitidě, dráždivém kašli i pro zlepšení cirkulace (Zeman, 2013). Proslavil se rovněž částečnými a celkovými studenými koupelemi, sprchováním pod silným proudem vody pod širým nebem za každého počasí, i v zimě (Křížek, 2002).

Obrázek 2 Priessnitzova lesní sprcha v Gräfenbergu v roce 1833

Tehdejšími ranhojiči a lékaři byl osočován ze šarlatánství i soudně stíhán, jelikož se sám vyléčil působením pramenité vody ze smrtelného úrazu a začal promýšlet metodu léčby tímto přírodním prostředkem (Fenomén Priessnitz, 2019). Svě vlastní cesty se však držel tak houževnatě, že postupně zbudoval lázně v Jeseníkách, kam se sjížděli lidé z celé Evropy i ze zámoří, podotknul web s názvem Priessnitzovy léčebné lázně a.s. Malá slezská osada Gräfenberg (dnešní Lázně Jeseník) se tak stala jeho zásluhou světoznámou (Křížek, 2002). Ze svého života nenapsal žádnou léčebnou metodiku a jeho názory na veřejnost pronikaly prostřednictvím žáků, epigonů i odpůrců (Křížek, 2002). O významu a celosvětovém přínosu jeho osoby vypovídá realita, že zábal na krk při počínající angíně nebo na drobné úrazy používají již 200 let lékaři i laici po celém světě (Jandová, 2014).

Velmi důležité je také jméno Sebastian Kneipp, který i s dalšími odborníky na poli lázeňství po vzoru právě V. Priessnitze využívali komplex vodních procedur, jež spojily s cvičením, pitnými kúrami, dietami, léčbou prací, fytoterapií a psychoterapií (Jandová, 2009). Kneippovy úspěchy a filozofie celostní medicíny jsou úzce spjaty s jeho životním příběhem, opřádající jeho boj s tuberkulózou a manželčinou cholerou, s následným vyléčením obou těchto onemocnění (Neobyčejný život Sebastiana Kneippa, 2016). Sestavil svůj vlastní systém vodní léčby a popsal ho v knize *Meine Wasserkur* (Moje vodoléčba), která byla přeložena do několika evropských jazyků (Svitkovskaja, 2009).

Používal raději procedury částečné než celkové a přivedl k mistrovství techniku polevů prováděných pouhou zahradní konví nebo proudem vody vytékající z hadice (Křížek, 2002). Kneippův chodník je jedna z vodoléčebných procedur, kterou objevil tento bavorský katolický farář a přírodní léčitel a která se s různými obměnami používá dodnes a je nadále velmi populární (Zeman, 2006; Košinová, 2009). Sestává ze dvou částí, kdy v jedné je napuštěna voda o teplotě 40-46 °C, ve druhé o teplotě 10-16 °C, přičemž pacient přešlapuje napřed v nádrži s teplou vodou po dobu jedné minuty, pak jen na 15 sekund prochází nádrži se studenou vodou (Zeman, 2006). Takovýto cyklus opakuje přibližně šestkrát až desetkrát a končí ve studeném oddíle s neopomenutím na vytření nohou dosucha (Zeman, 2006).

Ve slezském Landecku byly v té době vybudovány nad přírodními prameny vod boudy sloužící k speciální inhalaci (Křížek, 2002). Na revmatologické afekce se v Kreuznachu lokálně aplikovaly kožené váčky s uranovou rudou (Jandová, 2009).

Francouzský revmatolog Scouteten v roce 1864 publikoval monografii obsahující první předtuchy účinků radioaktivity v PLZ (přírodní léčivý zdroj) a definuje „vznik elektřiny v těle, která tam dříve nebyla“ bezprostředně po absolvování lázeňských procedur (Jandová, 2009). Jandová (2009) i Křížek (2002) si dávají za pravdu, že koncem 19. století manželé Curieovi izolovali dva nové prvky radium a polonium a že jáchymovský smolinec byl výchozím materiálem při jejich objevu. V Jáchymově se totiž již dříve nejasně tušil možný příznivý vliv koupelí v tanních vodách a havíři si dlouho před objevením radia při bolestech hlavy a kloubů přikládali na tělo výše zmíněné sáčky s uranovou rudou (Křížek, 2002).

1.3.3 Období první poloviny 20. století

Začátek 20. století je pak ve znamení prokazování biologických a léčebných účinků radioaktivity, uvádí Jandová (2009), Křížek (2002) doplňuje, že od roku 1902 byla známá radioaktivita vod díky přítomnosti dalšího nového prvku – radonu. Nejen manželé Curieovi se zajímali o radioaktivní léčivé vody, měřením radioaktivity minerálních vod se věnovali i Mache, Mayer i Ludwig (Jandová, 2009). Ti prokázali silnější radioaktivitu kromě Jáchymova i v krušnohorském úbočí nacházejícím Bad Brambachu a Oberschlemu, posledním zmíněném dnes už neexistujícím (Křížek, 2002). Taktéž se zjistila mírná radioaktivita pramenů v Karlových Varech, Mariánských Lázních a v Teplicích (Jandová, 2009).

Po objevu radioaktivity se některé staré lázeňské tradice jen posílily a jinde se plánovitě vybudovaly i lázně nové, v první řadě jsou toho úkazem lázně Jáchymov, ale také Teplice, kde zavedly inhalace radonu (Křížek, 2002). Ve 20. letech 20. století nastal přechodný nekritický boom ve využívání radioaktivních pramenů, nejen že se nepřihlíželo k typům záření a k rozpadovým rychlostem, ale ve 30. letech došlo i k vyrábění radioaktivní vody určené k pití a k prodeji radioaktivní čokolády a kapslí (Křížek, 2002; Jandová, 2009).

Jako první na světě v roce 1932 varoval Čech doc. MUDr. Novák před kultem radioaktivních koupelí, inhalací a injekcí jáchymovských vod a dalším využitím radioaktivních látek v potravinách, požadoval také vznik standardů a norem pro léčení (Jandová, 2009). Ve stejné době se zabýval revmatologií, jejím léčením pomocí fyzikálních a lázeňských metod profesor MUDr. František Lenoč, DrSc., který tak doložil svými publikacemi pevnou základnu pro své následovníky (Jandová, 2009).

Období do druhé světové války by se dalo charakterizovat jako zlatý věk lázeňství, protože dochází k dostavbám celých lázeňských komplexů, k modernizaci lázeňských léčebných procesů, následně pak ke zrenovování zařízení pro tuto péči (Knop, 1999; Seifertová, 2003).

1.3.4 Období druhé poloviny 20. století

V 2. polovině 20. století nastoupilo období objektivizace měření a objektivních důkazů léčebných efektů radioaktivních vod (Jandová, 2009). Kolem roku 1950 se odstoupilo od pitných kúr a inhalací radioaktivních vod v Jáchymově (Křížek, 2002; Jandová, 2009). Dochází též k profilování jednotlivých ústavů pro určité indikace, ke vzniku center pro léčení skupin diagnóz, nemocí a stavů, vybuďovalo se např. specializované urologické oddělení v Mariánských Lázních (Jandová, 2009).

20. století bylo pro lázeňství velmi nepříznivé, takový stav zapříčinily světové války s velkými politickými přesuny mocenských sil (Knop, 1999; Seifertová, 2003; Jandová, 2009). Přírozené léčebné prostředky upadly do ústraní po objevení antibiotik a rozvoji farmakologie, tudíž ztrácely svůj celosvětový význam (Jandová, 2009). V roce 1951 (po konferenci ve Velkých Losinách) došlo ke znárodnění všech lázní v Československu a staly se tak zdravotnickými zařízeními s převahou klientely, které byl hrazen léčebný pobyt zdravotními pojišťovnami (Seifertová, 2003; Jandová, 2009).

Teprve po 40 letech v r. 1991 nastal v první vlně kuponové privatizaci návrat českého lázeňství do privátního sektoru, s výjimkou části dětských odborných léčebných lázeňských ústavů (Seifertová, 2003; Jandová, 2009).

Díky obrovskému pokroku v nových medicínských technologiích zejména chirurgických oborů došlo k specializaci dalších lázeňských zařízení de facto na lůžka rehabilitační (Jandová, 2009). Dle Jandové (2009) se obecně dá říci, že tento postup vpřed přinesl v postoji vůči lázeňské medicíně v Evropě a v ČR dvě mezní tendence:

1. Z velké části byl rozšířen klinický přístup, to znamená lázeňství orientované na orgánovou patologii, s přeměnou lázní na lůžková zdravotnická rehabilitační zařízení s tendencí odlehčit provozu v nemocnicích, napodobovat nedostatek lůžkové nemocniční rehabilitační péče a lůžkové kapacity v oblasti následné péče.
2. Psychologický přístup, který znamenal nadměrné zdůrazňování psychosociálních a psychologických aspektů pobytu v lázních, dále redukci lázeňského léčení jen na rekondici, edukaci zdravotní osvěty a na komerční wellness.

Obě zmíněné tendence však vedly a naneštěstí i v současné době vedou k podceňování poruch funkcí, léčbě poruch funkcí, léčbě indikovaných nemocí a stavů přírodními léčivými prostředky (Jandová, 2009). Šlo a jde o mylný postoj zdravotnické ale i laické veřejnosti k přírodním léčebným zdrojům jen jako jakémusi možnému doplňku medicíny (Jandová, 2009). Seifertová (2003) se naopak domnívá, že současný návštěvník lázeňského místa vyžaduje vhodnou kombinaci odborné lékařské péče, kvalitních ubytovacích a stravovacích služeb spolu s nabídkou sportovního a kulturního vyžití.

V průběhu 2. poloviny 20. století přinesla věda a výzkum v oblasti fyziky, kybernetiky živých organismů, kvantové fyziky, chemie, biochemie a dalších. mnoho nových poznatků, které objasňují naprosto novým způsobem fungování mozku a řídicích mechanismů CNS (Jandová, 2009). Do popředí zájmu v medicíně vstupují vlivy fyzikálních energií na zdraví člověka a celosvětově narůstá trend využití přirozených přírodních prostředků k léčbě, k čemuž věhlasní balneologové nabádají zdravotnické systémy EU (Jandová, 2009). Hlavním důvodem je jak objasnění funkce mozku v interakci s přírodními léčivými zdroji, tak i mechanismu účinků přírodních léčivých zdrojů a klimatu samotného (Jandová, 2009).

1.4 Významné osobnosti v historii lázeňství v ČR

V této kapitole jsou připomenuta některá významná jména z dějin lázeňství v Čechách a na Moravě, při čemž je nutno podotknout, že jejich význam pro obor nepochybně přesahuje hranice naší země (Knop, 1999). Určitě i spousta dalších jmen lékařů a osobností významných především ve vztahu k jednotlivým lázeňským místům zasluhuje naši pozornost, vzhledem k rozsahu této práce však není možnost je vyjmenovat všechny.

Připomínka slavných jmen je sestavena dle jednotlivých lázeňských míst.

Karlovy Vary

Václav Payer – lázeňský lékař, který už v r. 1522 vydal vůbec první odborné pojednání o léčbě v Karlových Varech. Kromě koupelí doporučil i pití zřídelní vod (Sborník Chebského muzea, 1993-2005; Knopp, 1999).

Dr. David Becher – lázeňský lékař, který významně modernizoval tamější karlovarskou balneologii, uskutečnil první vědecký rozbor tamějších vod. Zasloužil se o výrobu karlovarské vřidelní soli i s jejím vývozem (Knopp, 1999; Vyčichlo, 2015).

Mariánské lázně

Jan Josef Nehr – významný lékař pověřený roku 1779 opatem tepelského kláštera k prozkoumání léčebných účinků minerálních vod vyskytujících se v Mariánských lázních. Postavil první lázeňský dům a zahájil první lázeňskou sezónu (Švandrlík, 2008).

Profesor Dr. Vladimír Mladějovský – první český profesor balneologie UK v Praze, který třicet let vedl léčbu v Mariánských lázních, v r. 1907 naspal první učebnici balneologie a hydroterapie a v roce 1923 vydal učebnici o klimatologii a balneologii (Knop, 1999; Jandová, 2009).

Františkovy Lázně

Anton Loimann – postavil první lázeňský dům (Knop, 1999).

Dr. Bernhard Vinzenz Adler – chebský lékař, který je považován za zakladatele Františkových Lázní a za jednoho z průkopníků lázeňství v západních Čechách, v roce 1795 byl jmenován prvním zemským lázeňským lékařem (Dr. Bernhard Vinzenz Adler, 2016; Dr. Bernhard Vinzenz Adler-Františkovy Lázně, 2019).

Dr. Gartelieri – roku 1852 provedl kvalitativní analýzu františkolázeňské slatiny (Knop, 1999).

Poděbrady

Profesor MUDr. V. Libenský – významný český kardiolog, spoluzakladatel prvního vyšetřovacího a léčebného ústavu v Poděbradech, který se specializoval na nemoci srdce s využitím uhličitéch koupelí, pohybu a přísné lékařské péče (Knop, 1999).

Třeboň

Václav Hucek – kantor, muzikant a kronikář, který roku 1882 založil léčebnu Berta jako rašelinové lázně (Psíková, 2013).

Jeseník

Vincenc Priessnitz – již výše zmíněný významný tzv. „vodní doktor“, zakladatel prvního vodoléčebného ústavu na světě r. 1822 (Knop, 1999), Křížek (2002) udává rok založení 1829.

Luhačovice

Jan Ferdinand Hertod z Tottenfeldu – lékař, který ve Vídni již v r. 1669 knihu zaznamenávající první zmínku účincích luhačovických vod (Knop, 1999; Fyzik a lékař Jan Ferdinand Hertod z Todtenfeldu první opísal Vincentku, 2019).

Jáchymov

Marie Sklodowska-Curie a Pierre Curie – manželé, kteří objevují roku 1898 v pařížské laboratoři nové prvky radium a polonium v odpadu jáchymovských rud (Knop, 1999; Křížek, 2002; Jandová, 2009).

Velké Losiny

Tomáš Jordan z Klausenburku – v 16. století psal o vodě ve Velkých Losinách jako o „královně moravských léčivých vod“ (Himmler, 2002).

1.5 Balneoterapie

Balneoterapie je léčba přírodními léčivými zdroji a představuje souhrn konkrétních léčebných postupů užívaných v místě příslušného přírodního léčivého zdroje pod lékařským vedením za účelem úzdravy či dosažení optimálního obnovení funkcí organismu (Jandová, 2009). Jedná se o aplikaci intervalově repetitivního dózovaného přírodního fyzikálně-chemického podnětu na kůži a sliznice s ovlivněním smyslových orgánů, autonomní nervové soustavy se stimulací limbického systému (Jandová, 2009). Lázeňská léčebná péče čili balneoterapie je v současné době velmi moderní a vyhledávanou metodou v komplexní léčbě handicapovaných osob ale i osob s chronickým onemocněním (Petr, 2004). Osvědčila se také pro různé další indikace jako je imuno-zánětlivé onemocnění, metabolické syndromy, rovněž i rehabilitace pacientů s psychiatrickými stavy (Matsumoto, 2018). Matsumoto (2018) dodává, že balneoterapie dobře funguje i v případech poruchy svalového napětí.

Cílem lázeňské léčby je s použitím PLZ a vhodné rehabilitace přivést organismus do stavu, kdy dokáže plně využívat svých samoregulačních a samoléčících schopností. Léčebná péče zvyšuje obranyschopnost organismu, odolnost vůči stresům, stimuluje a reguluje funkce autonomní nervové soustavy, upravuje látkové a hormonální řízení organismu a zvyšuje rozsah všech funkčních schopností celého organismu (Kočka, 2001).

Pro stanovení účinnosti, bezpečnosti, standardních postupů a potenciálních vedlejších účinků balneoterapie jsou však nutná další vyšetření (Matsumoto, 2018).

1.5.1 Tradiční procedury balneoterapie

Když se zaměříme na dějiny, zdá se logické prolínání balneoterapie s hydroterapií a termoterapií. Je ovšem vyloučeno redukovat balneoterapii pouze na hydroterapii a termoterapii, protože jedna ze čtyř částí balneologie používá minerální léčivé vody (PMV). Balneologie využívá kombinaci účinku fyzikálních MPV, chemického složení MPV a vlivu biogenních činitelů v přírodních léčivých vodách k léčení, a tím se zásadně liší od procedur hydroterapie jako fyzikální termoterapie (Jandová, 2009).

1.6 Použití přírodních léčivých zdrojů v balneologii

1.6.1 Voda

Již v úvodu je uvedeno, jak starého data je zájem o vody a prameny, nýbrž až rozvoj chemie umožnil stanovovat jejich chemické složení a potvrdit tak jejich doposud jen empiricky ověřené léčené efekty (Křížek, 2002).

Voda patří k přírodním léčivým zdrojům, které mají nejširší paletu použití (Kálal, Vařeka, 2012). Maximálně se využívá při hydroterapii (vodoléčba), což je oblast fyzikální terapie, při které na organismus působíme právě vodou (Zeman, 2013). Obecně využíváme její tři základní účinky, a to chemický (obsah minerálních látek), termický (v závislosti na teplotě) a mechanický, jenž lze chápat jako působení hydrostatického vztlaku na ponořeného pacienta a působení hydrostatického tlaku (Zeman, 2013). Tuto formu léčby využíváme především v **kinezioterapii**, kdy jsou při poruchách pohybového systému pohyby ve vodě snazší než na suchu a kdy se užívá prostá voda, nejvhodněji izotermní, či mírně hypertermní lázeň (Kálal, Vařeka, 2012).

Způsoby aplikace přírodních minerálních vod se dělí na vnitřní balneoterapii a zevní balneoterapii (Jandová, 2009).

Jako příklad interního použití jsou iritace, tj. výplach provádějící se v dutině ústní nebo v oblasti tlustého střeva (Kálal, Vařeka, 2012). Patří k nim i inhalace, charakterizovaná jako úmyslné vdechování vzduchu či jiné dýchacelné směsi plynů, kapalin nebo tuhých látek pod uměle změněným tlakem (Zeman, 2013). Pouze vody minerální a termální jsou pak vhodné k jejich významnému využití, k tzv. pitné kúře (Kálal, Vařeka, 2012). Jde o pravidelné pití léčivé vody po dobu několika týdnů, kdy dávkování určuje lékař s přihlédnutím na druh minerální vody, její farmakodynamické vlastnosti, nemoc a její stádium, tělesnou hmotnost a další (Komačková, 2003).

Mezi procedury zevního využití přírodních minerálních vod patří dle Jandová (2009) celkové koupele (prosté klidové, vířivé, perličkové), koupele částečné (klidové končetinové jednovaničkové nebo dvouvaničkové na horní či dolní končetiny, klidové končetinové čtyřvaničkové koupele, ...) a jiné aplikace (obklady, ...).

Vodoléčebné podněty můžeme didakticky rozdělit také na procedury, které působí přímo vodou, a procedury využívající aplikaci vody na člověka zprostředkovaně (namočené osušky jako oviny nebo celotělové zábaly, ...) (Jandová, 2014).

1.6.2 Peloidy

K léčebným zábalům a koupelím se v lázních používaly i svérázné materiály, nyní označované jako peloidy, které přijaly tento název mezinárodní komisí teprve v roce 1938 (Křížek, 2001). Peloid je rašelina, slatina nebo bahno podle zákona č. 164/2001 Sb., o přírodních léčivých zdrojích, zdrojích přírodních minerálních vod, přírodních léčebných lázních a lázeňských místech a o změně některých souvisejících zákonů (Jandová, 2009). Řadí se mezi látky, které vznikly v přírodě geologickými a biologickými pochody a které jsou užívány ve směsi s vodou (zpravidla přírodní minerální místně příslušnou) v rozmělněném stavu (Jandová, 2009). Tradičně se peloidy v učebnicích dělí dle způsobu vzniku a obsahu organických látek na humolity (rašeliny, slatiny a slatinné zeminy), které jsou bohaté na organické látky a bahna, v nichž převládají minerální látky (Jandová, 2009; Zeman, 2013).

Tyto látky se vyznačují mimořádnou fyzikální vlastností – udržují teplo, a proto jsou vhodné při poruchách hybného systému, kde je žádoucí aplikace tepla (Kálal, Vařeka, 2012). Termický účinek peloidů zajišťuje tzv. index teplotržnosti, který udává hodnotu, kolikrát pomaleji předá teplo peloid oproti vodě (Zeman, 2013).

Léčebné úkony, založené na aplikaci peloidních směsí buď přímo na kůži nebo na sliznici formou částečné nebo celkové koupele, zábalu či aplikaci peloidního tamponu, jsou peloidními procedurami (Jandová, 2009). Zvláště výhodné je dle Kálala a Vařeky (2012) tzv. parafango – smíšení peloidu s parafínem. Doba aplikace je obvykle 20 až 30 minut, vhodná je následná mechanoterapie po relaxaci v suchém zábalu (Zeman, 2013).

1.6.3 Klima

Léčbu za pomoci klimatických podmínek znal již starověk, vlivy světla a vzduchu na zdraví se podrobněji zabýval Hippokrates (Jandová, 2009). Už Přerovský a kol. v roce 1957 postuloval, že léčebný účinek klimatu je dán komplexním působením celého souboru faktorů fyzikální a chemické povahy, ale také emocionálních podnětů (Jandová, 2009). Benda rovněž formuloval, že zevní podněty klimatu mohou cestou humorální a cestou nervových struktur vést od málo postižitelných efektů až k silným léčebným odezvám organismu (Jandová, 2009).

Klimatoterapie je označována jako cílené využití léčebných účinků podnebí (Poděbradský, 1998). Mezi procedury klimatoterapie řadíme aeroterapii s helioterapií (příjem sluneční energie) a přírodní oxygenoterapii, jako příklad si uvedeme pohybovou léčbu, tj. skupinová LTV řízená fyzioterapeutem v terénu, řízená terénní chůze za doprovodu profesionálního pracovníka po léčebných trasách dle předpisu lékaře apod. (Jandová, 2009; Jandová, 2014).

1.6.4 Zřídelní plyn

Plyn vyvěrající z podloží buď v doprovodu přírodní minerální vody, nebo samostatně, popř. separovaný z uhličitě minerální vody je přírodním zdrojem plynu (Jandová, 2009).

Na území České republiky se vyskytuje jako přírodní vývěr zřídelního plynu oxid uhličitý (koncentrace až 99 %) a působí klinicky zhruba jako když je rozpuštěný v přírodních minerálních vodách (Jandová, 2014).

Využití plynu v balneologii má úzký indikační prostor, dříve se prováděla tzv. plynová koupel ve vanách, ale od této aplikace se upustilo, protože zde bylo riziko komplikací (intoxikace) (Kálal, Vařeka, 2012).

Nyní se používají tzv. plynové obálky, při jejichž aplikaci se tělo uzavře do neprodyšného umělohmotného obalu, který se naplní plynem, ten se rychle vstřebá a uvolní v těle vazoaktivní molekuly navozující dilataci (Kálal, Vařeka, 2012).

U přirozeného vývěru plynu oxidu uhličitého se aplikace děje formou podkožní influence, která se používá prostřednictvím několika vpichů o objemu do 25 ml do Haedových zón, okolí bolestivých kloubů, bolestivých jizev a nad bolestivé svalové body (Jandová, 2009; Kálal, Vařeka, 2012). Insulface oxidu uhličitého způsobuje hyperémii, navozuje hypalgezii, při opakované aplikaci lokálně zlepšuje trofiku tkání, projevuje se změnami reflexními a vzdálenými (Jandová, 2014).

1.7 Rozdíly mezi českou lázeňskou medicínou a světovou balneologií

Podle Jandové (2009) je na rozdíl od ostatního světa lázeňská medicína na území České republiky více jak padesát let prezentována:

- **lékařským vyšetřením**, předpisem procedur lékařem, kontrolami včetně výstupní kontroly a rovněž pohovorem s lékařem,
- **komplexní léčbou**: integrovanou léčbou za použití metod celého spektra oboru rehabilitační a fyzikální medicíny s balneoterapií, místně příslušných přírodních léčivých zdrojů, dále s ergoterapií, farmakoterapií, dietoterapií, reflexoterapií, psychoterapií a edukací nemocných v režimových opatřeních,
- **diagnostikou funkcí**, hodnocením kvality života,
- **úrovni preventivních medicínských programů**.

České lázeňství převzalo z léčebné rehabilitace vedle terapie také objektivizující hodnocení podle standartních testů (svalový test dle Jandy, goniometrické vyšetření, diagnostické postupy dle Vojty, podle Mojžíšové, index kvality života, aktivity všední denní činnosti, testy dalších specifických diagnóz a další široké spektrum, které dává možnost nezaujaté a nestranné diagnostiky (Jandová, 2009).

1.8 Indikace lázeňské léčby

Lázeňskou léčbu doporučuje praktický lékař, mnohdy na návrh specialisty. Nyní platí Indikační seznam pro lázeňskou péči o dospělé děti a dorost, který je obsažený ve Vyhláše ministerstva zdravotnictví č. 58/1997 Sb. Je v ní kromě indikací a kontraindikací uveden seznam chorob, které se v lázních léčí, a všechna lázeňská místa. Nadále rozděluje do základních jedenácti skupin nemocí (uvedeny v Tabulce 1), které lze balneologickými postupy příznivě ovlivňovat (Kálal, Vařeka, 2012).

Tabulka 1 – Indikační skupiny pro balneoterapii

Číslo indikační skupiny	Indikační skupina
I.	Nemoci onkologické
II.	Nemoci oběhového ústrojí
III.	Nemoci trávicího ústrojí
IV.	Poruchy látkové výměny a endokrinních žláz
V.	Netuberkulózní nemoci dýchacího ústrojí
VI.	Nemoci nervové
VII.	Nemoci pohybového ústrojí
VIII.	Nemoci močového ústrojí
IX.	Nemoci psychické
X.	Nemoci kožní
XI.	Nemoci ženské

Slovy a symboly Mezinárodní klasifikace nemocí se vyznačuje diagnóza pro lázeňskou léčbu. Terapie rozdělujeme do dvou skupin: **komplexní**, kdy je veškerá péče pacientovi hrazena pojišťovnou a je vystavena pracovní neschopnost, tudíž musí dodržovat všechny předpisy vztahující se k tomuto statusu, a **příspěvkové**, při níž si pacient sám hradí stravu a ubytování (Kálal, Vařeka, 2012).

1.9 Současné možnosti balneologie u nás

Česká republika má vybudovanou skvělou lázeňskou infrastrukturu, disponuje špičkovými balneologickými odborníky a vysoce kvalifikovaným zdravotnickým personálem (Křivánek, 2015).

V současné době je na našem území k dispozici 36 míst patřících pod hlavičkou sdružení lázeňských míst ČR, kde se odborníci postarají nejen o blaho těla pomocí nejrůznějších léčebných procedur, ale především nabídnou návštěvníkovi relaxaci a odpočinek (Jedeme do lázní, 2019). Lázně je možné si vybrat dle zaměření a konzultovat s lékařem s ohledem na potřeby klienta. Podle druhu využívaných přírodních léčivých zdrojů se lázně dělí na lázně termální, slatinné, radonové, bahenní, klimatické a minerální (Jedeme do lázní, 2019).

Návštěvník si může vybrat nejen typ lázní, ale i způsob ubytování nebo stravování, délku pobytu, relaxační a wellness procedury. Zapojení do různých kulturních aktivit či absolvování výletů do okolí organizované lázněmi je příjemným doplněním pobytu. Pouze lázeňská města nám umožní prožít si nezaměnitelnou příležitost užití zábavy a pohodlí moderní doby v kombinaci s dávnými léčebnými procedurami (Jedeme do lázní, 2019).

O současných českých a moravských lázeňských místech existuje jen obtížně přehlédnutelná literatura: jde o nejrozmanitější starší i novější monografie, ale i propagační brožury a velké množství jak časopiseckých i novinových článků, bohužel naopak jen velmi málo zůstalo zachováno po menších lázních, dnes zmizelých a převážně zapomenutých, ale tenkrát značně navštěvovaných a oblíbených. Některá kdysi proslulá lázeňská města si nyní dokonce ani místní obyvatelé jako lázně nepamatují a většina populace by je ani s lázněmi nedávala do souvislosti, jsou to například Kuks, Chuchle u Prahy, Plzeň a mnohá další (Burachovič, 2001).

1.10 Lázeňská péče

Dnešní balneologie se neomezuje jen na přírodní léčivé zdroje ve svém výběru léčebných prostředků, jako tomu bylo dříve, ale kombinuje toto léčení i s dietoterapií – výběrem speciální upravené stravy, též s fyzioterapií – pohybovou léčbou včetně léčebného tělocviku, masáží, terénních kúr, dále s jinou fyzikální léčbou, avšak i s léčbou medikamentózní (Burachovič, 2001)

2 CÍLE PRÁCE A VÝZKUMNÝ VZOREK

Cílem této práce je zmapovat, analyzovat data o třeboňských, karlovarských lázních a o lázních Luhačovice.

2.1 Lázně Třeboň

Třeboň – půvabné starobylé město ležící v malebné krajině poseté rybníky ve středu chráněné krajinné oblasti i biosférické rezervace UNESCO, vyhlášené v r. 1980, se proslavilo svými lázněmi (David, 1999). Třeboňsko i jižní Čechy jsou typické dostatkem vody v různých podobách, jednou z nich byly a stále jsou prameniště a studánky (Hule, 2006). Právem se jim přisuzovala magické moc a mnoho v očistě lidského těla, v léčení neduhů a hlavně nemocí, uplatňovalo se i pití léčivých pramenů, s prosazováním především sirných a železitých z teplých zřidel (Hule, 2006). Slatinné lázně Třeboň, jak se nyní nazývají, patří k nejstarším lázním v republice (Kočárek, 1992) a dnes zajišťují dvě organizace: jednak Bertiny lázně Třeboň, které jsou dějepisně starší – rok otevření 1883, a jednak Lázně Aurora, jejichž provoz byl zahájen v r. 1975 (Psíková, 2003).

2.1.1 Přírodní léčivé zdroje v třeboňských lázních

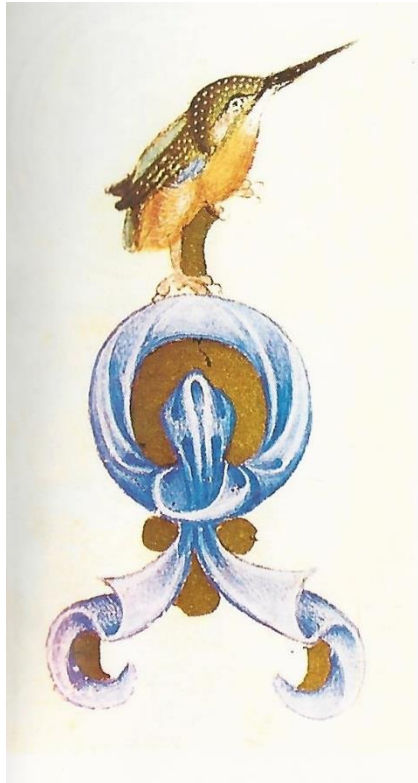
Patří mezi ně prostá zemitá slatina z místních ložisek, jejíž hlavním efektem je tepelný účinek, a příznivé klima (Burachovič, 2001).

2.1.2 Historie třeboňských lázní

2.1.2.1 Očistné lázeňství a třeboňská lazebna

Dějiny samotného města sahají až do 12. století, kdy vznikla na obchodní cestě uprostřed rašelinišť kolem tržiště s řemeslnými výrobky malá osada nazývaná Vitknov (Psíková, 2003). Tradice lázeňství se objevuje ve středověku, protože už v 15. století byly ve městě přístupné očistné lázně s lazebníkem a felčarem v jedné osobě bez medicínské kvalifikace (Psíková, 2013; Krob, 2001). O těchto lazebnách, stávající se společenským střediskem, se dovídáme z regionální beletrie města, jde o epochu Krčinovu (Psíková, 2003; Hule, 2006).

Jak taková středověká lazebna vypadala, jak byla vybavena a proč se vlastně zřizovala? S přívodem vody mívaly často lazebny obtíže, a proto se většinou nacházely v domech u vodního toku (Křížek, 2002). Bývaly venku označované vývěsním štítem se znamením ledňáčka ověšeného svinutým ručníkem (Psíková, 2003).

Obr. č. 3 Znamení lazebníků byla modrá točenice s ledňáčkem

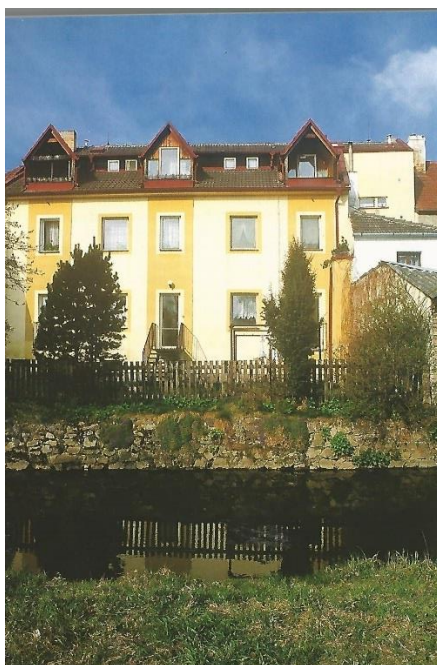
Byly převážně veřejné pro očistné koupele, pro vzpruhu těla v teplé vodě a páře, po kterých se pak prováděly masáže a „vínky“ – větvičkami a košťátky (Hule, 2006). Kromě vody byla zásobena dostatkem dříví na otop, lázeňská místnost se totiž vytápěla pecí, v níž se rovněž ohřívala voda na mytí (Psíková, 2003).

V knížce od stejné autorky se současně dočteme, že očistné koupele neposkytovali pouze lazebníci mužského pohlaví, ale návštěvníci se podrobovali důkladné očištění za pomoci lazebnic oděných do lehkého oděvu, podávající i občerstvení a poskytující důvěrné služby. Ne nadarmo se jim říkalo místa neřesti a hříchu (Křížek, 2002).

S Hulem (2006) Psíková (2003) souhlasí, když píše o lazebníkovi jako o služebníkovi zastávajícím kromě poskytování masáže a připravování horkovzdušných parních lázní i několik dalších rolí, jako například holič, ranhojič a chirurg, který vykonával drobné lékařské zákroky. Prováděli řadu dalších náročných úkonů, sázeli baňky, pouštěli žilou, skarifikovali kůži, dávali klystýry a tak dále (Psíková, 2003).

Oba dotyční autoři i s Křížkem (2002) objasňují skutečnost, že jejich postavení nebylo nijak vážené, patřili mezi nečestná řemesla podobně jako kati.

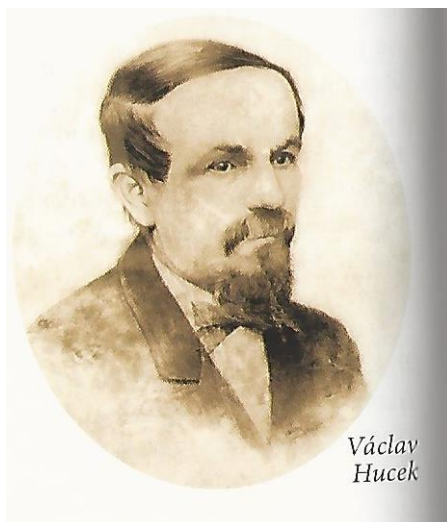
Nejstarší zmínka o třeboňské lazebně (v Rožmberské ulici) pochází z roku 1666, po jejímž zrušení získal v r. 1861 správce schvarzenberského velkostatku Václav Horák, známý rybářský praktik a teoretik, povolení od knížete Schwarzenberga zřídit očištné lázně s tekoucí vodou jižně od dnešních Bertiných lázní na Zlaté stoce (Psíková, 2003; Hule, 2006).

Obrázek 4 Dům bývalé třeboňské lazebny čp. 30, zadní část u Zlaté stoky

2.1.2.2 Založení třeboňských lázní

V roce 2013 slavily lázně v Třeboni kulaté 130. výročí svého trvání (Psíková, 2013). O přesném příběhu otevření lázní a o osudu jejich zakladatele se dočítáme ve spoustě zdrojů. Třeboňský měšťan a učitel na hlavní škole **Václav Hucek** se pokoušel léčit slatinou revmatismus své dcery Berty (Burachovič, 2001). Šulc v časopise Lék z roku 1990, do kterého mi byl poskytnut náhled ve státním třeboňském archivu, píše, že po určitém úspěchu léčby a na její podnět zakoupil v dražbě roku 1869 místo a dům v Zahrádkách u Zlaté stoky a zřídil zde slatinné lázně, které 4. října 1881 byly otevřeny pro veřejnost, roku 1883 pro širší veřejnost. Burachovič (2001), Hule (2006) i Psíková (2013) a nejen oni evidovali rok 1881 jako položení základního kamene a datum 19. května 1883, jenž se stal oficiálním rokem otevření, jako začátek první lázeňské sezóny.

Obrázek 5 Václav Hucek - zakladatel lázní v Třeboni

Václav Hucek zaznamenával nejrůznější události ze svého života a své rodiny, třeboňských škol, významné události ve městě Třeboni, nechyběly ale ani doklady o jiných místech Čech, zachovalo se 20 svazků kronikářských záznamů a poznámek, které jsou uchované v třeboňském archivu (Psíková, 2003). Rodina Huckových, která byla dosti hudebně nadaná, začala uvažovat o příležitosti zřídít v Třeboni lázeňský dům s využitím koupelí v léčivé rašelině po vzoru západočeských lázní (Psíková, 2013). Nejprve poslal rašelinu k rozboru, a když se po zkušebních testech ukázalo, že je účinnější než mariánskolázeňská, bylo rozhodnuto (Hule, 2006; Psíková, 2013).

Otec Hucek a jeho mimořádně nadaná dcera měli velké vlastenecké srdce, které jim tlouklo pro českou kulturu, i pro solidaritu s potřebnými (Hule, 2006).

Na konci 19. nebylo spolku, kde by nehráli, on byl dobrým houslistou a Berta výbornou klavíristkou, dále uměla výborně německy i francouzsky (Hule, 2006; Psíková, 2013). Její nadanost a nápady neznaly mezí, původní pláněk lázeňské budovy totiž nakreslila ona (Psíková, 2013).

Obrázek 6 Berta Hucková - spoluzakladatelka třeboňských lázní

V prvním měsíci po otevření využívali slatinných koupelí v lázních místní občané, hlavně muži (Psíková, 2013). První ženou, která navštěvovala lázně celý týden, byla „majorka“, manželka velitele zdejší posádky (Psíková, 2013). Hucek si dle Šulce (1990) vedl návštěvní knihu „Cedule oznamovací pánů lázeňských hostů v Třeboni“, ve které zaznamenával pacienty s pobytem, prvními jsou uvedeni bratři František a Antonín Sklenářovi, staršímu z bratrů koupele dle zakladatele natolik pomohly, že odjížděl vyléčený. Polovinu zájemců o návštěvu a využití efektu lázní tvořili hosté z Vídně a Rakouska, léčili se zde však i obchodníci z Chicaga, Filadelfie a Kalkaty (Šulc, 1990). Psíková (2013) vede v patrnost i německé hosty z Mnichova a Pasova, ze srbského Noviho Sadu i Londýna.

V lázních se léčila dna, revmatismus, ischias, ženské choroby a v neposlední řadě revmatismus (Šulc, 1990; Burachovič, 2001).

Hucek se staral, řečeno dnešním jazykem, i o propagaci a marketink lázní, když uváděl ve své inzerci nikoliv jenom přednosti koupelí a rašelinných zábalů, ale i účinek tamějšího zdravého vzduchu a utěšené krajiny, tedy kvalit, na nichž dodnes zakládáme proslulost lázní (Hule, 2006).

Dobrá reklama tak přilákala v prvních sezónách přes stovku návštěvníků, manželům Huckovým tak museli pomáhat manželé Rokůskovi, původem z Budyně, což bylo rodiště již několikrát zmíněného Václava Hucka (Psíková, 2013).

Rozkvět lázní byl naneštěstí přerušen zármutkem za zemřelou Bertu, jejíž příčinou smrti v r. 1887 byl „zánět mozku“, jak se uvádí v matrice (Hule, 2006).

Jakmile byli manželé Huckovi ve vysokém věku, během roku se zde léčilo průměrně pouze 27 pacientů přijíždějících na lázeňský pobyt, ostatní byli místní občané (Hule, 2006). Lázně provozovali jen do r. 1909, kdy je převedli na jejich neteř Rosalii Vlčkovou, poněvadž nemohli vyhovět stoupajícím nárokům tehdejšího okresního hejtmanství, zejména na zavedení městského vodovodu do lázní (Hule, 2006; Psíková, 2013).

Obrázek 7 Původní lázeňská budova na přelomu 19. a 20. století

Přibližně v těchto letech znamenáme hned tři neúspěšné pokusy o založení a postavení dalších třeboňských lázní (Hule, 2006; Psíková, 2003).

Připojit lázně na nově zřizovaný městský vodovod, kvůli čemu se manželé Huckovi vzdali lázní, nezvládla ani jejich neteř, která nesplnila ani podmínku týkající se odborné péče (Psíková, 2013).

V době první světové války je o Bertiných lázních málo zpráv (Šulc, 1990).

Až do r. 1939 zůstaly Bertiny lázně soukromé (Burachovič, 2001). Lázně zakoupilo město a přistoupilo se k jejich rozsáhlé přestavbě, která probíhala v letech 1939-1940 a stála město Třeboň 1 milion korun (Hule, 2006; Psíková, 2013). Odborným konzultantem s městskou radou byl tehdejší přednosta balneologického ústavu prof. Cmunt (Psíková, 2003). Technologické zázemí s přípravou a dopravou rašeliny mělo prakticky už tehdy, stejně jako doprovodné služby, dnešní podobu (Hule, 2006).

Z ložiska Vimperky se rašelina přivážela do kolny v lázních ke zvětrání (Psíková, 2003). Bylo vystavěno nové patro s pokoji pro lázeňské hosty, lázně tedy měly k dispozici kapacitu 46 lůžek (Hule, 2006; Psíková, 2003). Připojení celého objektu na městský vodovod a kanalizaci a jeho vytápění ústřední topením byl největším pokrokem a zásadní změnou při rekonstrukci (Psíková, 2003). Největší podíl na zvelebení lázní a udržení kontinuity lázeňství v Třeboni měli zejména dva muži, a to starosta František Adam a Ing. Jindřich Širman, vynikající vodohospodář a stavitel (Psíková, 2003; Hule, 2006).

Bertiny městské lázně v Třeboni byly slavnostně otevřeny 30. června 1940 (Šulc, 1990; Psíková, 2003; Hule, 2006). Od 40. let měl interiér městských lázní charakter skutečného léčebného ústavu, který dbal na lékařskou úroveň (Psíková, 2003; Hule, 2006). Titíž autoři se shodují, že kvalitu léčby podporuje i neustálá přítomnost lékaře, kterým byl **MUDr. František Baxa**, vykazující odbornou kvalifikaci pro balneologii. Úroveň lázeňské péče byla nesrovnatelně lepší, byly zvýšeny nároky na čistotu samotného objektu, ale i personálu, který byl podrobován prohlídkám (Psíková, 2003). Rašelina se posílala každoročně k rozboru (Psíková, 2003).

Obrázek 8 V 50. letech 20. století se pro aplikaci rašeliny užívaly vany s dřevěným obložním

Pro zajímavost se můžeme podívat, jaká byla tehdejší cenová taxa za lázeňský pobyt, popřípadě procedury. Zdá se, že na tehdejší doby nebyl pobyt v lázních zrovna levnou záležitostí, na náklady nicméně připlácela nemocenská pojišťovna (Psíková, 2003). Třítýdenní pobyt zahrnující ubytování, stravu a léčebné procedury podle předpisu lékaře zde činil 3 150 korun, přičemž plat tehdejšího pana primáře činil 1000 korun, ke kterým však patřily další požitky v podobě pobytu a stravování (Psíková, 2003; Hule, 2006).

Kdybychom měli srovnat ceny nyní s předchozími, dnes by týdenní pobyt zahrnující polopenzi, procedury (2x slatinná koupel, 2x masáž vonnými oleji Berta, 2x mechanická masáž Hydrojet, perličková koupel, podvodní masáž, peloidokinezioterapie, koupel s minerální solí z Mrtvého moře, vstup do bazénu s whirlpoolem, sauny a parní kabiny) povinnou vstupní lékařskou konzultací a lázeňskou taxu vyšel mimo sezónu za osobu na 11 256 Kč (Čas na lázně, 2018).

Válečná léta lázně na jejich prosperitě i účelnosti nikterak nepoznamenala (Hule, 2006). Můžeme se však dočíst v článku od Šulce (1990), že nacističtí okupanti zabrali vybavenou lázeňskou budovu a umístili zde 114 dívek a čtyři vedoucí nacistické organizace BDM koncem roku 1941. Dokonce tamtéž Šulc (1990) píše o skutečnosti týkající se umístění polní nemocnice oddílu maďarských vojáků v Bertiných lázních, kde operoval chirurg pocházející z Budapeště.

Později zde byla umístěna i nemocnice sovětských vojsk, krátce na to i třídy reálného gymnázia (Šulc, 1990). Po skončení války nastávají v lázních co do poskytovaných služeb změny (Psíková, 2003; Hule, 2006). V ceníku přibyla nově uhličitá koupel, jehličnatá (jodová) přírodní koupel, parní skříň, ke spokojenosti klientů byly zavedeny i celkové masáže (Hule, 2006; Psíková, 2013).

Stěžejní pro lázeňský život v malebné jihočeské krajině byly události z roku 1949, kdy lázně přešly z majetku města pod správu československých státních lázní a zřidel, neznamenalo to zhoršení lázeňské péče, ba naopak lázně dostávali státní dotace a jenom rozkvétaly (Psíková, 2003; Hule, 2006).

Psíková (2013) popisuje, jak došlo v letech 1958 až 1959 k rozšíření ubytovacích prostor v hlavní budově s rámci příspěvku státu. Další rekonstrukce dokončená v roce 1964 se týkala spojení obou lázeňských objektů prostřednictvím nové centrální budovy, píše Psíková (2013). Došlo tak k navýšení kapacity lůžek na 130 (Hule, 2006; Psíková, 2013).

Psíková (2013) i Hule (2006) se spolu shodují ve výroku, že obrovský význam pro prestiž a s tím související cestovní ruch, jenž přiváděl do této malebné a nevšední krajiny víc a víc pacientů, mělo udělení statusu lázeňského města k 1. 3. 1960. Velkou roli v rozvoji hrálo i vyhlášení ložisek sirnoželezité slatiny za přírodní léčivé zdroje a jako takové byly a stále jsou chráněné, vždyť není divu, když jsou největší ve střední Evropě (Psíková, 2013).

Malá kapacita lázeňských ústavů pro léčení revmatických onemocnění, poúrazových stavů a rehabilitace v poválečném Československu vedla vědeckou radu ministerstva zdravotnictví k rozhodnutí vystavět nové lázeňské sanatorium řešící tento aktuální problém (Třeboň, 2006; Psíková, 2013).

Příprava výstavby nového lázeňského, sportovního a rekreačního komplexu, začala rokem 1960, kdy byla vyhlášena soutěž pro architektonické ateliéry, jejichž návrhů bylo přihlášeno 23 (Hule, 2006; Psíková, 2013). Oba zmínění autoři déle formulují dvě možnosti území pro dislokaci sanatoria. Nakonec se ale od stavby v prostoru Na Kopečku ustoupilo a byla zvolena varianta severního břehu rybníka Svět pro jeho atraktivní blízkost k městu, ale zvláště pro rozsáhlou vodní krajinu přiléhajícího rybníčního velikána (Hule, 2006; Psíková, 2013).

Samotná stavba byla zahájena až v roce 1967 po dlouhé a důkladné přípravě a průběh stavby nebyl zrovna uspokojivý od samého začátku, pozemní stavby nedodržovaly harmonogram prací ani rozpočet (Hule, 2006; Psíková, 2013). S dostavbou pomáhaly i polské síly ze zahraničí (Psíková, 2013). Provoz sanatorium Aurora byl slavnostně zahájen v roce 1975, je tudíž bezmála o století starší než lázně nesoucí název po dceři svého zakladatele-Bertě Huckové (Křivánek, 2015). Ty doznaly dalšího zlepšení po roce 1990 (Burachovič, 2001).

Od roku 1998 se staly po dlouhém sporu bezúplatným převodem majetkem města Třeboně (Hule, 2006; Psíková 2013).

Název prvních lázní se během své existence měnil (Hule, 2006). Pojmenování Bertiny lázně se vžilo až v r. 1992, kdy byl název přeměněn městem, které lázně opět získalo od státu (Psíková, 2013). Chvilí dokonce nesly název léčebna „9. května“, inspirován radostí z konce války r. 1945 (Šulc, 1990; Psíková, 2013).

V roce 2006 lázně Aurora zrekonstruovaly bazén a přistavěly nové wellness centrum s vodním světem (Hule, 2006). V rámci lázeňského festivalu roku 2011 v Karlových Varech obdržely lázně Aurora významné ocenění, byly vyhlášeny nejlepší lázeňskou společností pro rok 2011, město Třeboň pak nejlepším lázeňským místem (Slatinné lázně Třeboň, 2019). V roce 2012 byl modernizován pavilon s panoramatickým výtahem, z jehož nejvyššího patra je nádherná vyhlídka na Třeboň a okolí (Psíková, 2013).

2.1.3 Bertiny lázně Třeboň a Lázně Aurora dnes

Co dnes táhne pacienty do této členité a harmonické krajiny plné rybníků a nekonečných hrází lemovaných alejemi staletých stromů? (Křivánek, 2015).

Jen předešlá věta v nás vzbudí touhu prožít pár týdnů v tamních končinách. Spojení příjemného prostředí, bohaté kultury, kvalitní péče a v první řadě tradice slatinného lázeňství má totiž nepřekonatelnou moc (Čas na lázně, 2018).

Než si ozřejmíme možnosti lázeňské léčby v Třeboni, měli bychom si nejprve charakterizovat slatinu.

Je přírodním léčivým zdrojem třeboňských lázní, jedním z látek tzv. peloidů, což jsou jemnozrné látky přírodní povahy, které vznikly přírodními biologickými a geologickými pochody a po úpravě se používají k léčebným účelům (Zeman, 2006; Almanach procedur, 2019). Organický původ, zastoupený sirnými a železitými složkami, má slatina převážně v rostlinách typu orobince, ostřice a rákosu (Křivánek, 2016). Mezi její zásadní účinky patří prohřívání organismu, hydratace kůže a zvýšení obranyschopnosti (Almanach procedur, 2019).

Na léčivé síle slatiny je založena tradiční lázeňská léčba, lékaři ji na základě poznatků z novodobé balneologie doplňují o moderní procedury tak, aby její pozitivní efekt na organismus byl při týdenním pobytu maximální (Psíková, 2013).

Už zmíněné nejčastější indikační zaměření se v zásadě v nespočtu zdrojů neliší. Patří mezi ně revmatické onemocnění konkrétně např. artritidy, Bechtěrevova nemoc, artrózy, poté bolestivé stavy páteře a kloubů (i nespecifické bolesti páteře), stavy po kloubních náhradách kyčelního a kolenního kloubu, stavy po operacích páteře, dna, hyperurikemický syndrom a další (Zeman, 2006; Třeboň, 2006; Křivánek, 2015; Almanach procedur, 2019).

Samozřejmostí mezi léčebnými metodami jsou slatinné koupele a zábaly, dále pak vodoléčebné procedury jako např. uhličitá, jódová, perličková koupel, masáže, pohybové a fyzikální terapie a spousty dalších (Zeman, 2006; Almanach pobytů, 2019).

Atmosféra pohody a načerpání nové energie se specializací na léčbu pohybového aparátu – to vše jsou ve zkratce řečeno Městské slatinné lázně Třeboň (Psíková, 2013). Nový starosta města Třeboně a zároveň druhý jednatel Slatinných lázní Třeboň PaedDr. Jan Váňa v únorovém vydání časopisu lázeňská Pohoda (2019) nicméně podotkl, že v poslední době v lázni nevládla příliš dobrá atmosféra dle indicií ze strany klientů, tak zaměstnanců, a to hodlá změnit. „*V minulosti docházelo k značné fluktuanci a tento trend chceme zastavit*“ dodává Váňa.

V tomtéž rozhovoru Váňa také řeší plánovanou velkou rekonstrukci Bertiných lázní za cca 137 miliónů, která se týká stravovacího provozu i velké části pokojů neřešící kapacitu, ale komfort. Velkou investicí bude vybudování venkovního wellness u Lázní Aurora za dalších přibližně 100 miliónů znamenající vyšší přidanou hodnotu pro lázeňské hosty (Váňa, 2019).

Rok 2019 nebude pro lázně jednoduchým rokem, jelikož se plánuje rekonstrukce provozů Bertiných lázní a jejich odstávka bude znamenat podstatný zásah do jejich fungování, zmiňuje ve stejném vydání časopisu profesor Kahoun (2019), jednatel Slatinných lázní Třeboň s.r.o. Můžeme se v něm také dočíst o tom, že třeboňské lázně nezapomínají na náležitou propagaci, poněvadž se v lednu tohoto roku prezentovaly na mezinárodních veletrzích ve Vídni, Stuttgartu a v Drážďanech.

2.2 Lázně Luhačovice

Největší lázeňské místo Moravy leží v údolí potoka Šťávnice při přírodních léčivých pramenech v podhůří Vizovických vrchů jihovýchodně od Zlína (Burachovič, 2001). Celkově jsou páté největší v České republice a jsou proslulé svou třísetletou tradicí svých léčebných úspěchů (Seifertová, 2003). Lokalita zvaná Luhačovice patří mezi městskou památkovou zónu, původní vesnice byla majetkem hradu Starého Světlova a je připomínána roku 1412 (David, 1999).

2.2.1 Přírodní léčivé zdroje

Odnepaměti bylo luhačovické údolí plné bublajících, slaných pramenů, jejichž zřídla hrála všemi barvami zvláštních usazenin. „Luhačovická voda“, jak se jí začalo říkat, vzbudila zanedlouho zájem po celé Evropě. Nyní tu vyvěrá jeden sirný pramen a 17 hydrogen-uhličitano-chlorido-sodných kyselků. Země tu vytryskne každou hodinu 15 tisíc litrů minerálních vod, které jsou pro vynikající proplynění volným kyslíčkem uhličitým a pro vysoký obsah minerálních látek považovány za jedny z nejučinnějších v Evropě (Křivánek, 2015). Patří mezi ně: *Vincetnka, Pramen dr. Šťastného, Ottovka, Aloiska, Amandka, Antonín, Jubilejní, U čítárny, Elektra I, Elektra II, Janovka, Elektra, Johanka, Luisin pramen a Sirný pramen* (Burachovič, 2001).

2.2.2 Historie lázní Luhačovice

Lázně Luhačovice jsou poměrně mladými lázněmi, jejichž historie je skromnější, pokud bychom je srovnávaly například s lázněmi Karlovy Vary se staletou tradicí. Minerální prameny jsou na tamějším území známy dle Burachoviče (2001) již od středověku a byly známy jako Slaná voda. Poprvé zmíněna byla, tehdy ještě bezvýznamná obec, až před husitskými válkami roku 1412, kdy Luhačovice patřily ke světlovskému panství (Vokurka, 2008).

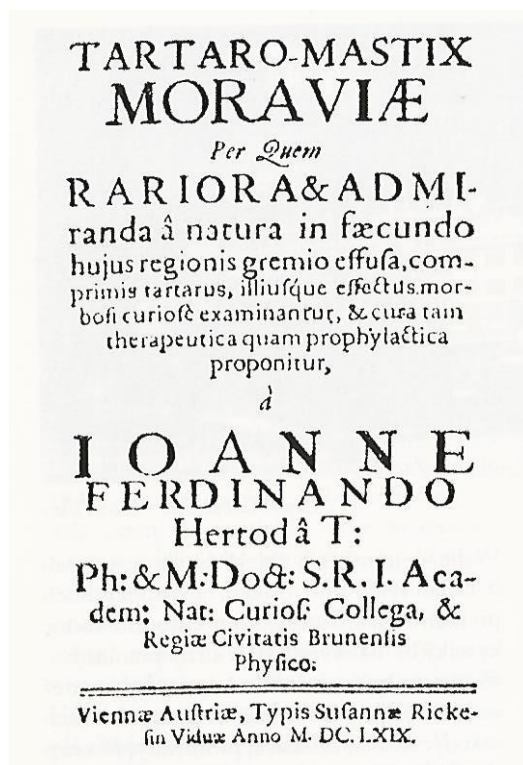
Nedaleko této vsi byly studánky slané vody, které se rozlévaly po okolních lesích, lučinách a odtékaly potokem později zvaným Šťávnice (Müller, 2004).

Zasloužené pozornosti se Luhačovicím dostalo až roku 1590, kdy se odprodejem od světlovského panství stal z Luhačovic samostatný statek, bratři Václav a Vilém z Tetova prodali vesnice Luhačovice a Ludkovice Vítu Bartodějskému (Pokluda, 2004). Účast na stavovském povstání se však Bartodějskému stala osudovou, ztratil veškerý majetek a Luhačovice přešly do rukou knížete Maxmiliána z Lichtenštejna, který v Luhačovicích vládl pouze dva roky, protože nebyl schopen splatit celou kupní cenu a musel Luhačovice prodat (Pokluda, 2004).

Od roku 1629 přešlo území trvale do držení majetku Sérenyiů, uherské šlechtické rodiny, která je pak vlastnila až do roku 1902 (Burachovič, 2001).

V roce 1667 na luhačovickém panství vládl hrabě Ondřej Serényi, který jako první projevil zájem o prameny, jež zde odedávna vyvěraly a byly lidmi běžně využívány. První zmínka o léčebném efektu přírodních minerálních pramenů je zaznamenána roku 1669 (Adam, 2006) od **Jana Ferdinanda Hertoda** z Todtenfeldu v díle s názvem Tartaro-Mastix Moraviae (jeho titulní strana viz Obrázek 9), a proto vzrostl zájem navštívit tuto oblast (Pokluda, 2004). Tehdy byla poprvé písemnou formou vydána zpráva o chemickém složení luhačovické vody včetně způsobu pitné kúry a úspěšném výsledku léčení (Seifertová, 2003). Analýza probíhala s pomocí jeho smyslů a zkušeností, které byly během let zkoumání vod získány, při pražení kapek vody na žhavém plechu (Buriánek, 1947).

Obrázek 9 Tartatto-Mastix Maravie

Hrabě nechal dva prameny upravit a položil tak základy budoucím lázním (Pokluda, 2004). Koncem 17. století byly u pramenů postaveny dva mlýny (Slavonodský a Jestřabský), které měly sloužit k ubytování lázeňských hostů (Burachovič, 2001). Totožný autor popisuje, že další impuls k rozvoji lázní se stalo vydání renomovaného lexikonu lázní habsburské monarchie roku 1777 od vídeňského profesora J. N. Cratze, který luhačovická zřídla a jejich chemické složení pojednal velmi pochvalně, a to vedlo **Vincence Serényiho** k zřízení nových ubytovacích kapacit pro hosty a k výraznému zvelebení pramenům.

V té době se luhačovické vody začaly plnit do láhví a vyvážet do širokého okolí. Hrabě Vincenc zde také prováděl stavební úpravy (Kollmann, 1987). Podle údajů v literatuře lze považovat rok založení lázní 1789, kdy hrabě nechal u zřídla postavit dřevěné kabinové koupelny a hostinec s pokoji pro hosty (Burachovič, 2001). Roku 1790 bylo upraveno vyvěrání Hlavního pramene, který je po něm od té doby pojmenován jako Vincentka. Zakrátko bylo upraveno i další zřídlo Bublavý pramen (1792), který potom dostal jméno Amandka. V těchto tenkrát jmenovaných Vincencových nebo slaných lázních tak nechal vytvořit základ prosperujícím lázním (Kollmann, 1987).

Koncem 18. století se začaly přírodní léčivé prameny využívat k minerálním léčebným koupelím, do té doby využívaných pouze jako pitná kúra (Seifertová, 2003).

S rokem 1800 je spojeno zavedení funkce lázeňského správce, zastávající současně funkci prvního vrchnostenského lékaře. Byl mu podřízen lázeňský personál skládající se z hlídače pokojů, hlídače pramenů, kominíka, pomocných sil pro úklid, plnění minerálek a porodní báby (Kollmann, 1987). Prvním lázeňským lékařem byl ranhojič Johann Hurdes (Burachovič, 2001).

Právě lékaři se velkou mírou zasloužili o dobrou pověst a zvuk lázní, na jednom místě od konce 18. století do 20. let 19. století působili nejméně tři. Téměř všichni se snažili publikovat své poznatky z praxe a rozšířit své poznatky o léčivých vodách, zkoumali chemické a fyzikální vlastnosti luhačovických pramenů a konečné výsledky zveřejňovali. Není pochyb, že jejich postavy utvářely osobitost lázní a přispívaly k jejich oblibě (Budinská, 2006).

Výrazný rozmach luhačovických lázní nastal za éry hraběte **Jana Serényiho** v rozmezí 1811-54 let, během kterých byla postavena Vincentova kolonáda, stáčírna u pramene Vincentky a poté Janova kolonáda, všechny nosící jména dle mužských křestních jmen členů Serényiovského rodu (Burachovič, 2001).

Jan Nepomuk Serényi také pečoval o minerální prameny (Kollmann, 1987). Nechal upravit třetí pramen nesoucí jeho jméno Janovka. Čtvrtý upravený pramen, který se dříve nazýval Pramen v hoře nebo Lesní pramen, byl pojmenován po jeho manželce Aloisii Eötvösové Aloiska (Kollmann, 1987). Přizval významného olomouckého architekta Jana Sarkandera Thalherra, jenž vypracoval urbanistický plán lázeňského území. Stavební mistr František Vašíček byl přizván k výstavbě lázeňských pavilonů, byly zakládány aleje, upravovány květinové záhony a budovány chodníky (Konečný, 2011).

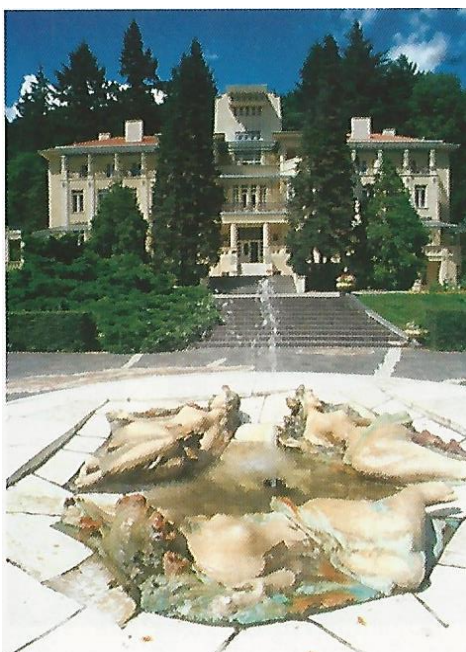
Dle Kubíčka (1927) nebylo však budování lázní rodu Serényioú tak rozsáhlé, jak by chtěli, jelikož některé pozemky, ze kterých vyvěraly minerální prameny, jim totiž nenáležely, byly majetkem obce a občanů. Poslední výkup pozemků byl realizován až v roce 1880 (Kubíček, 1927).

Otevření Severní dráhy roku 1841 lidem usnadnilo cestu do Luhačovic, což se pozitivně projevilo na návštěvnosti, mezi léty 1830-1851 vzrostl počet hostů z 250 lidí na 861 (Zemek, 2017).

Ve znamení úpadku a stagnace byl pro Luhačovice konec 19. století, nebyly totiž schopné dalekosáhlé modernizace a konkurenceschopnosti, jak se to povedlo kupříkladu Karlovým Varům (Burachovič, 2001). To proto, že tehdejší majitel Otto Serényi neměl dostatek kapitálu a zájmu, aby mohl investovat do stavebních investic, a začal přemýšlet o prodeji lázní (Kollman, 1987; Burachovič, 2001).

Mezníkem novodobého oživení lázeňského provozu a vývoje v luhačovických lázní se stal rok 1902, ve kterém byla založena Akciová společnost Lázní Luhačovice v čele s brněnským lékařem **Františkem Veselým**, jenž se na 7 let stal ředitelem lázní (Burachovič, 2001). Téhož roku Veselého akciová společnost odkoupila lázně z majetku rodu Serényi a vzápětí majitel pozval architekta Dušana Jurkoviče a požadoval po něm projektování nových budov (Burachovič, 2001).

Léčebné možnosti byly doplněny přestavbou Jestřabského mlýna na vodoléčbu, lázeňskou plovárnou se slunečnými lázněmi, v roce 1909 byla dokonce postavena budova rašelinných a sirmých lázní a vystavěn Dům Bedřicha Smetany, který byl přepychově zařízený a určený převážně pro ubytování zámožných cizinců, mezi nimiž převládali polští příznivci lázeňského života (Burachovič, 2001; Kašpar, 1965).

Obrázek 10 Lázeňský dům Smetana

V Luhačovicích se setkávali představitelé českého a slovenského národa (Burachovič, 2001). Po první světové válce, kdy bylo postaveno velké inhalatorium, nastala další etapa ve vývoji lázní (Kašpar, 1965). V roce 1936 Luhačovice získaly status města. Při budování vědecké základny 20. století sehráli důležitou roli lékaři Otakar Kutvirt a František Ninger, kteří prosadili specializaci luhačovické balneologie na léčení horních a dolních cest dýchacích a byli průkopníky okázalého významu inhalací místními prameny (Burachovič, 2001).

Obrázek 11 Lázeňský dům za první republiky

2.2.3 Lázně Luhačovice dnes

Samotné lázně leží v údolí do široka se rozevírajícího, místo je vzdušné a velkoryse vymyšlené, že nám dává potěšení zde pobývat. Domy architekta Dušana Jurkoviče, které nelze do žádného stylu zařadit, doplňují jedinečný dojem z tamní krajiny. Údolí je protkáno 16 léčivými prameny v čele s proslulou Vincentkou, která je pro mnohé neodmyslitelnou součástí života a ani za dlouhá desetiletí neztratila na popularitě (Křivánek, 2015).

Úspěšnost tamní lázeňské léčby je založena na využití příznivých klimatických podmínek a výše zmíněných přírodních pramenů, přičemž balneologická léčebná zařízení poskytují lázeňskou léčbu svým pacientům v podobě pitných kúr, inhalací, vodoléčebných procedur, elektroléčebné terapie a dalšího (Seifertová, 2003).

Zdejší léčba je velmi efektivní zejména při onemocnění a poruch dýchacího ústrojí (astma, alergická bronchitida nebo chraptivost a poruchy hlasu), dále při nemocech trávicího ústrojí (žaludeční vředy, nechutenství, pooperační stavy), i poruch látkové výměny (obezita a speciálně cukrovka), poruch pohybového aparátu, nemocech onkologických a poruchách nervového ústrojí (Burachovič, 2001; Křivánek, 2015).

Společnosti neodmyslitelně spojené s nejkrásnějším moravským lázeňským městem Vincentka, a.s. a Lázně Luhačovice, a. s. se nadále starají o popularizaci balneologie v široké veřejnosti, představily se na setkání členského fóra Asociace turistických informačních center ČR, které se konalo 4. a 5. dubna 2019 v Luhačovicích (Tisková zpráva města Luhačovice, 2019).

2.3 Lázně Karlovy Vary

V úchvatném údolí říčky Teplé, které se hluboce zařezává do lesnatých svahů chráněné krajinné oblasti Slavkovský les, leží město jako z pohádky, nejznámější české lázně, Karlovy Vary (Křivánek, 2015). S více než 600letou tradicí jim patří přívlastek největšího českého lázeňského města nacházejícím se v nejzápadnější části České republiky (David, 2004). Jsou obecně uznávaným fenoménem lázeňství nejen v Čechách, ale i na celém světě, bez nadsázky se staly ikonou světového lázeňství (Lázeňská nej, 2019).

2.3.1 Přírodní léčivé zdroje

Již v raném středověku byly v těchto místech známy horké minerální prameny. Nyní je tu 15 teplým minerálních pramenů, které mají podobné složení, ale díky rozdílné teplotě a obsahu oxidu uhličitého, jsou mimořádně vhodné k pitné kúře, koupelím a výplachům (Křivánek, 2015). Patří mezi ně: *Vřídlo, Dolní zámecký, Horní zámecký, Tržní, Mlýnský, Rusalčín, Knížete Václava, Libušín, Skalní, Svobody, Sadový a Hadí* (Karlovarské léčivé prameny, n. d.).

2.3.2 Historie karlovarských lázní

V historickém přehledu je třeba nejprve zdůraznit, že založení a historický vývoj lázeňského města šly ruku v ruce s blahodárnými léčivými účinky teplých minerálních pramenů, které člověka fascinovaly a inspirovaly jeho představivost od nejstarších dob (Burachovič, 1991).

Historie Karlovarského kraje je spojená s legendou o objevení zdejších pramenů vyprávějící o Karlu IV., který se jednoho dne vypravil s družinou na loveckou výpravu do místních lesů někdy kolem roku 1350 (Křížek, 2002). Lovečtí psi pronásledovali jelena, který se zachránil skokem ze skály, zatímco honící psi skončili ve vroucí vodě, a tak bylo objeveno Vřídlo dávající vznik Karlovým Varům (Bořík, 2008). Jméno dostalo podle slovanského označení horkých pramenů Wary a později bylo doplněné dle svého zakladatele (Seifertová, 2003). Autoři se shodují, že vznik stálého osídlení v tamní oblasti, tudíž i založení města, se datuje právě k roku 1350 a ne mylně k roku 1370, o kterém se dočteme níže.

Archeologické výzkumy na území dnešního města dokonce prokázaly několik sídelních lokalit z období pravěku (Dvory, Tašovice, Drahovice), přičemž nám pobyt dávných obyvatel krajiny z mladší doby dokládá hradiště v Drahovicích, kde žili lidé i v pozdní době bronzové (Burachovič, 2001). Seifertová (2003) přidává, že místo bylo známé svými prameny už v dobách keltského osídlení.

V bezprostřední blízkosti pozdějšího města lidé žili i ve 13. století, tudíž lze předpokládat, že již tehdy znali léčivý účinek karlovarských pramenů a využili je pro krátké povzbuzení (Burachovič, 1991).

Psaná historie vřídelního města začala 14. srpnem již zmíněného roku 1370, kdy Karel IV. udělil již stávajícímu sídelnímu místu svobody a práva, jakých v té době používalo blízké královské město Loket (Bořík, 2008). Početná udělená privilegia, průběžně potvrzovaná panovníky Čech až do roku 1858, Karlovým Varům svědčí o jejich výsadním postavení jakožto lázní (Burachovič, 2001).

Známost Karlových Varů jako lázní i za hranice země proniká ve druhé polovině 15. století. Dané tvrzení potvrzuje fakt, že jsou uvedeny v knize o lázních, kterou napsal a vydal Hans Foltz v Norimberku roku 1480, jako jediné lázně v Čechách pod označením „Lázně u Chebu k Lokti“ (Burachovič, 2000).

Z tehdejší doby jsou již známi první významní návštěvníci lázní. Karlovy Vary se nejspíš poměrně rychle rozvíjely a rozšiřovaly po délce údolí, což dokládá poloha kostela sv. Ondřeje z doby před rokem 1500, který je vzdálený od hlavního kostela přes 500 m (Boříková, 2004).

Veřejné lázně zde byly od roku 1508 (Adam, 2006). Známost Karlových Varů jako lázní se nejprve šířila převážně jen slovním podáním a zprávami návštěvníků, kteří tam zavítali (Bořík, 2008). Nejstarší monografie o Karlových Varech, kterou sepsal lékař **Wenzl Payer**, pochází z roku 1522 (Adam, 2006). Osobní lékař hraběte Štěpána Šlika zkoumal obsah karlovarských vod, jejich využitelnost v rámci léčby jednotlivých chorob a radil, jak se mají nemocní připravit na koupel a pitnou kúru a jak má probíhat terapie a životospráva v lázních. Lázeňskou léčbu pojal zcela komplexně a mnoho doporučení a postřehů platí i doposud. Na pobídku tohoto lékaře se začala prosazovat pitná kúra. Původní léčba sestávala výhradně z přemíry koupelí, kdy se pacienti koupali 10 i více hodin (Adam, 2006; Hanyková, 2011).

Nedlouho poté v roce 1531 ve městě založil Albrecht Šlik též špitál. V té době naopak značně zpustl královský hrádek, který roku 1567 přešel do vlastnictví obce, která věž upravila na městskou hlásku. Urbanistická struktura, jež se postupně stává spletitou a nepravidelnou, je zahušťovaná výstavbou dalších domů. V polovině 16. století bylo v Karlových Varech na čtyřicet lázeňských domů a přibližně 200 koupelen v soukromých domech (Boříková, 2004).

Latinský spis Fabiana Sommera o Karlových Varech (první vydání vyšlo v r. 1571, druhé v Lipsku r. 1589) patří k pilířům karlovarského vlastivědného a medicínského písemnictví, jsou v něm shrnuty zásady správné léčby karlovarskými vřídly platné až do současnosti. Je bohatě zdobeno vinětami a margináliemi (Balneologické dílo z r.1589 – Sommer, Fabian, 2019).

Tyto staré balneologické spisy a seznamy lázeňských hostů, tzv. Kurlisty, jsou důležitou součástí muzejní knihovny v Karlových Varech. Vzácné archiválie jsou často využívány badatelskou veřejností ke studijním účelům, a proto muzeum přikročilo k jejich postupné digitalizaci, a tím byla minimalizována míra jejich poškození a zlepšil se uživatelský komfort jejich využití (Muzeum Karlovy Vary, 2019).

Carovy dva lázeňské pobyty měly a dosud mají pro Karlovy Vary ohromný reklamní význam, záhy po nich totiž začali do města jezdit početní příslušníci ruské a polské šlechty, pro něž se návštěvy Karlových Varů staly v 18. a 19. století módou a okázalostí. Carův kult u Vřídla výrazně ožil po roce 1995, kdy došlo k výraznému navýšení lázeňské klientely z řad ruské podnikatelské a investorské elity, jejíž trasy stále vedou do tohoto města (Burachovič, 2012).

Nadějný rozmach Karlových Varů v 1. polovině 18. století byl rokem 1759 přerušen nešťastným požárem, který zničil více než dvě třetiny města. Pohroma vážně poznamenala místní lázeňství na několik let. Rekonstrukce Karlových Varů po požáru byla prováděna plánovitě s důrazem na líbivý vzhled a komfortní vybavení domů a do obnoveného města původně zdevastovaného touto katastrofou začalo přijíždět stále více hostů. S rostoucí návštěvností bohatlo měšťanstvo, a tak nákladnějšími stavebními úpravami mohlo zlepšovat tvárnost města. Financování těchto úprav zajišťoval i výnos z lázeňské taxy, která byla zavedena v roce 1795 (Janošíková, 2014).

Celoživotní působení již výše zmíněného Davida Bechera mělo zásadní význam pro modernizaci karlovarské balneologie. Becher provedl vědecký chemický rozbor karlovarské vody, čímž předstihl chemické umění té doby, a jeho přičiněním se v roce 1764 začala vyrábět vřidelní sůl. Prosadil realizaci pokrokových léčebných metod, propagoval pití vody přímo u pramenů a časté procházky v průběhu léčby. Tyto zásady vedly v praxi k budování kolonád, promenádních cest, specializovaných zařízení a ke změně celého způsobu lázeňského života (Adam, 2006; Vyčichlo, 2015).

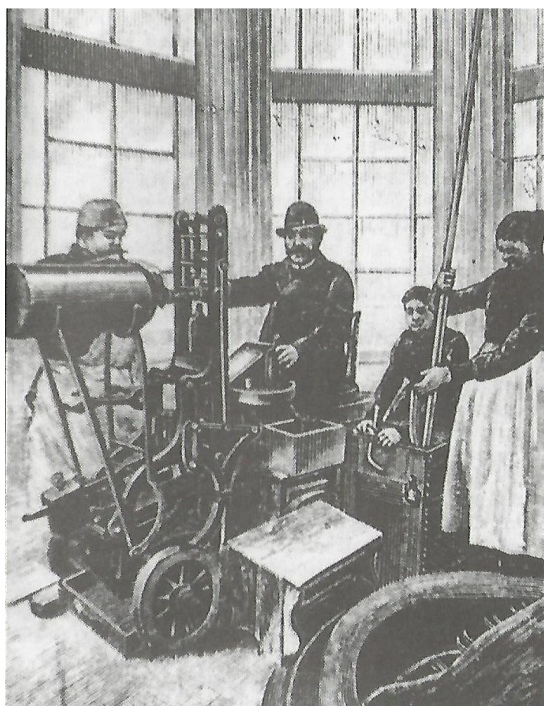
Nyní nejspíše známější z nejstarší a nejslavnější karlovarské rodiny **Josef Becher** začal od roku 1807 vyrábět karlovarský hořký žaludeční likér, později známý pod populárním názvem Becherovka. Právě on byl tím, kdo jako první likér namíchal a připravil, ne jeho syn Jan Becher, jehož jméno je uváděno na etiketě (Jaša, 2015).

Rozmach lázeňského města pak nadále pokračoval. Koncem 18. a počátkem 19. století se v zástavbě prosazoval klasicismus a empír. Nad vývěry léčebných pramenů byly zřizovány drobné altánky a později nákladnější pavilónky, aby mohlo být využito jejich účinků i v nepříznivém počasí (Zeman, 2009).

Zvláště úředníci zemské stavební správy Georg Fischer a Josef Esch nad prameny vtiskli podobu antikizujících chrámků či kruhových gloriétů. Příkladem může být empírový chrámek nad pramenem Hygieia, který byl vybudován v roce 1817. Nápor lázeňských hostů a pacientů byl ale natolik velký, že stavby malých pavilónků u zřidel mu postupně nepostačovaly. A proto se začaly koncipovat větší stavby-kolonády, které mohly ochránit více lidí najednou a zároveň mohly sloužit pro korzo a promenádu (Kubíček, 2008).

V rozmezí let 1812–47 vznikla 4 sociální lázeňská zařízení: vojenské lázně, cizinecká nemocnice pro chudé lázeňské hosty, špitál pro nemocné služebnictvo, řemeslníky a tovaryše a špitál pro chudé Židy (Burachovič, 2001).

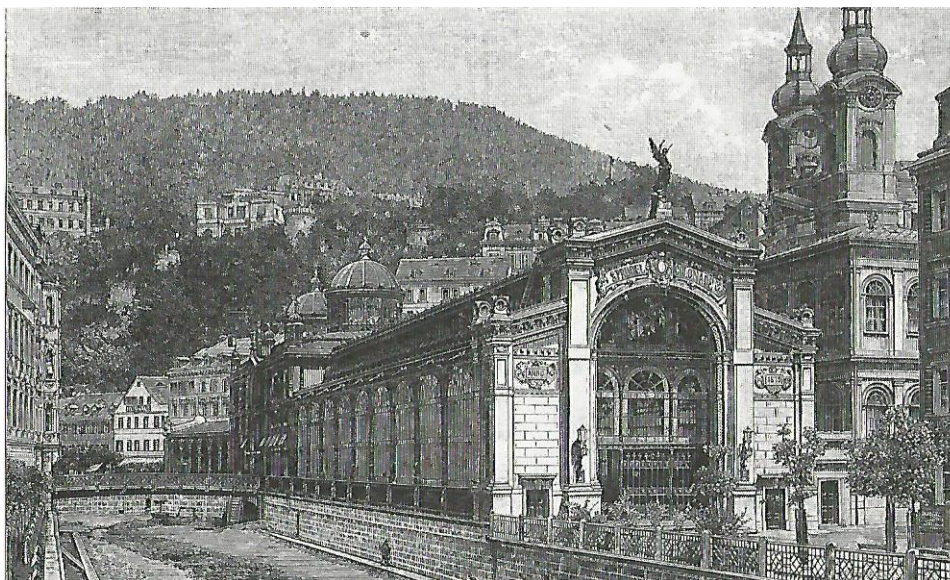
Co se týče stáčení vod a jejich případný vývoz, karlovarští měšťané trpěli naproti tomu odedávna strachy o prosperitu svého lázeňského místa, tudíž export nedovolovali, aby tím neutrpěla návštěvnost. Teprve kolem roku 1843 začíná éra stáčených karlovarských vod, kdy chebský obchodník **Josef August Hecht** přivedl do chodu karlovarskou stáčírnu jako její první nájemce v letech 1843-1846 a stáčení záhy překročilo sto tisíc džbánek ročně (Křížek, 2002).

Obrázek 13 Hechtův plnicí stroj pro minerální vody

Heindrich Mattoni, jehož jméno dodnes nese všeobecně známá karlovarská minerální voda, převzal stáčírnu v roce 1857 nejprve s F. Knollem, pak sám samostatně a přivedl ji k velikému rozkvětu. Dokonce Mattoni vypsál mnohatisícové stipendium pro klinické balneologické práce (1899) a byl císařem Františkem Josefem I. povýšen do šlechtického stavu (Křížek, 2002). I po jeho smrti žije jeho odkaz dál, blahodárné účinky karlovarské kyselky si dnes dopřávají lidé ve více než 20 zemích světa (Heinrich VON Mattoni, 2019).

Napojení na evropskou železniční síť roku 1870, kdy byl zahájen provoz na trati Karlovy Var – Cheb mělo okázalý význam pro další rozvoj města, o rok později začal vlak jezdit na lince Praha – Karlovy Vary, kolem přelomu století byla regionální síť železnic doplněna lokálními tratěmi. Železniční spojení znamenalo výrazné oživení hospodářského života a nebývalý růst návštěvnosti města (Burachovič, 2001; Seifertová, 2003). Druhá polovina 19. století byla vzápětí obdobím rozsáhlých stavebních prací a budováním moderních lázeňských kapacit. Vznikly dominantní lázeňské stavby, například Mlýnská kolonáda, Vřídelní kolonáda nebo honosný objekt císařských lázní. Rozsáhlá stavební činnost byla před první světovou válkou završena zbudováním mezinárodního hotelu Imperiál, který patří mezi jednu z hlavních karlovarských dominant (Zeman, 2014).

***Obrázek 14** Vřídelská kolonáda v Karlových Varech na pohlednici z roku 1895*

Prosperita lázní koncem 19. století byla tak výrazná a stavební aktivita se tak kumulovala, že se pro toto období vžilo označení Zlatý věk Karlových Varů a staly se lázeňským centrem světového věhlasu a významu. Jediným stinným rokem této slavné éry se stal rok 1890, kdy postihla lázně největší povodeň v historii města, která způsobila Karlovým Varům obrovské škody (Historie obce Karlovy Vary, 2019). Zemřel při ní dokonce i tehdejší zasloužilý karlovarský starosta Eduard Knoll (Burachovič, 2001).

Teorie a praxe karlovarské balneologie doznala dalšího rozpracování v souvislosti s modernizací lázeňských zařízení, přínosné studie k její problematice napsali místní lékaři Leopold Fleckles, Paul Cartellieri, Edgar Gans a další. Vysoká účinnost karlovarských vod a peloidů při léčbě otylosti, nemocí z povolání a cukrovky byla medicínsky prokázána po roce 1865 (Burachovič, 2001).

Aplikace vod při posledním popsaném onemocnění byla jedním z klíčových faktorů, který přispěl ke světové slávě Karlových Varů kolem roku 1900. Dlouhodobá lázeňská konjunktura dosáhla svého vyvrcholení krátce před první světovou válkou, v roce 1911 se u Vřídla léčilo 70 935 pacientů (Burachovič, 2001).

Mezi dvěma světovými válkami patřily Karlovy Vary mezi města, v nichž převažovalo německé obyvatelstvo (Hanyková, 2011).

Ve svém celku představuje lázeňská zóna v Karlových Varech jedinečný soubor lázeňských staveb, který se dochoval v nebývalé integritě i autenticitě podoby díky příznivým historickým okolnostem. Ve 30. letech 20. století se nová výstavba města rozvíjela jen velmi omezeně, neboť kapacita lázní byla dobudována krátce předtím a období hospodářské krize, které postihlo především německojazyčné oblasti Československa, nové investice vylučovalo (Zeman, 2014).

Obrázek 15 Rehabilitace v Císařských lázních (1924)

Obrázek 16 Elektroléčba na počátku 20. století

Nejen první, ale i druhá světová válka a její důsledky postihly Karlovy Vary na nejcitlivějším místě, zredukovaly totiž příliv lázeňských hostů na minimum a způsobily tím hospodářský úpadek města (Bucharovič, 2001). Během druhé světové války byly západočeské lázně využívány jako lazarety, lázeňská a hotelová lůžka obsadili ranění němečtí vojáci. Po roce 1945 došlo k všeobecnému odsunu německého obyvatelstva a zaboru jeho majetku (Zeman, 2014).

Karlovarská lázeňská léčba byla po roce 1948 centralizována a zestátněna a začala se uplatňovat celoroční komplexní lázeňská péče, která byla v značném inspirována, „sovětskými vzory“ (Burachovič, 2001). Nezanedbatelná role Karlových Varů pro získávání devizových prostředků přispěla k zachování lázeňského města v jeho původní struktuře, objemu i architektonické formě. Kromě několika nových staveb, které vstoupily do obrazu historického města jako byl Hotel Thermal a Vřídelní kolonáda, byla integrita v minulosti narušena jen dílčími zásahy (Zeman, 2014).

Po vytvoření národního podniku Československých státních lázní a zříděl došlo k zásadní změně. V roce 1950 tu byla otevřena ve vile Carlton dětská léčebna, na popud přednosta I. dětské pražské kliniky prof. MUDr. **Josefa Švejcara** jako lázeňská pobočka kliniky (Hanyková, Fikar, 2014).

Dne 1. listopadu 1951 se slavnostně otvíralo nové sanatorium Thomayer (dříve a dnes opět Savoy), jehož primářem byl jmenován MUDr. **Karel Bureš**, který absolvoval v Českých Budějovicích lékařskou praxi a nosil pověst uznávaného praktického lékaře a internisty. Měl prostudovanou balneologickou literaturu i historii karlovarské léčby, četl práce významných německých lékařů. Přednesl jasnou, promyšlenou představu o fungování a vedení lázeňského ústavu včetně nových lázeňských postupů, způsobů léčby, domácího řádu a rozdělení pacientů do kategorií podle jejich zdravotního stavu. Připomněl, že v lázních nejde jen o léčení, ale i o prevenci, takže je třeba naučit pacienty, jak nemocem předcházet. Nechal vypracovat systém dietního stravování a zavedl sociologický průzkum. Jeho výborné výsledky se nedaly přehlédnout, a tak ho v roce 1953 jmenoval ministr zdravotnictví ředitelem Československých státních lázní Karlovy Vary (Hanyková, Fikar, 2014).

Až do roku 1957 byly Karlovy Vary dále hlavně městem rekreace ROH, teprve pak byla ustavena Lázeňská sanatoria Imperiál a Československé státní lázně. V roce 1974 měly Československé státní lázně 140 lázeňských lékařů, kteří léčili 74 tisíc pacientů. Bohužel peníze, které lázně vydělávaly, nebyly investovány zpět do jejich rozvoje, nýbrž se využívaly pro rozkvět jiných lázeňských míst, zejména na Slovensku (Hanyková, Fikar, 2014).

Návrat ke svobodnému tržnímu hospodářství po roce 1989 vedl k privatizaci částí lázeňských léčeben a sanatorií a došlo k jejich dalekosáhlým modernizacím (Burachovič, 2001).

Mezi význačné pacienty, kteří si v Karlových Varech léčili své tělesné, ale mnohdy i duševní neduhy, patří např. básník, prozaik, dramatik a politik Johann Wolfgang Goethe, ruský car Petr Veliký, vojevůdce Albrecht z Valdštejna, spisovatel Egon Ervin Kische, Nikolaj Vasiljevič Gogol, Ivan Sergejevič Turgeněv a mnoho dalších. I díky nim byla šířena sláva Karlových Varů, jelikož hlavně spisovatelé dovedli velmi dobře ocenit krásu zdejší přírody (Burachovič, 2018).

2.3.3 *Karlovy Vary dnes*

Nádherné měšťanské domy, výstavní budovy hotelů a lázeňská střediska, kolonády, karlovarské prameny, lázeňské stezky na zalesněných úbočích, to je ve zkratce dnešní karlovarské lázeňské město, které představuje jedinečnost, osobitost a pochopitelně také úlevu a uzdravení (Křivánek, 2015).

Způsoby využití karlovarské minerální vody se během staletí vyvíjely, avšak její kvalita se nezměnila. Ojedinělý přírodní zdroj obsahuje většinu prvků periodické tabulky a více než 40 z nich lidský organismus prokazatelně potřebuje. Karlovarská minerální voda tak byla, je a bude základem tradiční karlovarské léčby, jejíž účinky jsou prověřené staletou klientelou (Praktický průvodce Karlovy Vary, 2019).

Hule (2006) zmiňuje, že pití sirmých a železitých vod bylo nejdříve využíváno právě v Karlových Varech. Město drží prvenství i v teplotě termální vody na území naší vlasti, karlovarské Vřídlo má totiž teplotu 73,4 °C (Lázeňská nej, 2019).

Abychom pochopili blahodárny účinek horkých minerálních pramenů, musíme si ujasnit jejich působení při styku s lidským organismem.

Síra je pro alchymisty jednou ze tří základních substancí a reprezentuje přitom duši. Vyskytuje se prakticky ve všech živých organismech a je velmi důležitá pro látkovou výměnu. Když se síra uvolňuje z buněk, je všude cítit štiplavý zápach, který je znám právě návštěvníkům těchto lázní. Zvyšuje činnost kůže, zvláště pak sliznic, střev, hodí se i proti hemoroidům. Tato minerální látka působí při revmatických onemocněních, lupénce a chronických chorobách, příznivé účinky byly prokázány při zánětech a jako ochrana před bakteriemi a plísněmi (Kuchař, 2012).

Diagnózy léčené v Karlových Varech jsou převážně poruchy zažívacího ústrojí (choroby žaludku, jícnu, střev, žlučníku, jater a slinivky břišní), dále poruchy látkové výměny (diabetes mellitus, obezita, dna), choroby pohybového ústrojí, a dokonce i paradontózy (Křivánek, 2015; Praktický průvodce Karlovy Vary, 2019).

Poslední léta se město drželo ve starých zajetých kolejích a bylo spíš konzervativnější, Karlovým Varům v současnosti pomáhá se strategií zkušená manažerka cestovního ruchu RNDr. Nora Dolanská (Karlovarské listy, 2019).

3 DISKUZE

V diskuzi bych se ráda vrátila k výše citované literatuře a obrátila se na autory, které jsem v průběhu své práce zmiňovala, a chtěla bych srovnat jejich vzájemné názory, myšlenky a pohledy na významné mezníky v dějinách utváření lázeňského prostředí až do dnešní podoby. Dále bych ráda vyjádřila můj postoj k současnému systému lázeňské léčby, popřípadě navrhla vizi, kterou by se mohla zlepšit a nejlépe i zrychlit rekonvalescence po operacích a zefektivnit péče o návštěvníky lázní.

Analýza historického vývoje našich lázeňských míst zřetelně ukazuje, že vlivem nejrůznějších okolností byl a stále je počet lázní a léčivých pramenů neustále redukován (Burachovič, 2001). Bucharovič (2001) dodává, že lázeňský život ochromily v první řadě světové války, megalomanská, a ke krajině plné velkého množství kvalitních minerálních pramenů bezohledná, těžba uhlí po roce 1945. Další ranou lázeňství bylo jejich znárodnění a v neposlední řadě i privatizace lázní po roce 1989, která nesporně přinesla také klady. Lidstvo by z mého hlediska mohlo být v této pokrokové, moderní době uvědomělé a mohlo se poučit z uplynulých nepříznivých událostí a přírodních léčivých zdrojů si více vážit.

Poděbradský (1998) bezprostředně potvrzuje tezi Jandové (2009), když se zmiňuje o útlumu tisícileté empirie na poli balneologie, jehož příčinou byl nástup matematicko-fyzikálních věd v 18. století. Ve srovnání s exaktními vědami totiž působila nevědecky (Poděbradský, 1998). Naopak Knopp (1999) se s jejich přesvědčením rozchází, píše o povznesení lázeňských míst díky pokroku vědy, techniky a společenské komunikace a o vyzdvižení přírodních léčivých zdrojů při prováděných analýzách minerálních vod koncem 18. století.

Kočka (2001) i Jandová (2009) a spousta dalších autorů, zdůrazňují jméno Vincenze Priessnitze, jenž znovu vyzdvihl hydroterapii. Jeho tradiční léčebné procedury byly v roce 2014 zapsány na národní seznam lidové kultury a jeho odkaz není jen kulturním dědictvím České republiky, ale též dědictvím evropským, ne-li světovým (Kočka, 2001).

Lencová (2014) zdůrazňuje významný předěl, kterým byl první poválečný mezinárodní gastroenterologický sjezd a na který se dostavilo velké množství lékařských odborníků a vědců z celého světa.

Tito upozorňovali na závažnosť zásad lázeňské liečby chorob gastrointestinálneho traktu, a veľmi tým stoupl záujem o lázeňskú liečbu prírodnými liečivými zdrojmi. Mohlo íť o zásadný impulz rozvoje využitia predovšetkým karlovarských a luhačovických prírodných liečivých zdrojů.

S rozvojom evidence based medicíny dle Jandovej (2014) postupne nastal odklon od respektovania vlivů počasí a klimatu na zdraví človeka, s vývojom kvantovej fyziky a nových mēřících technologií na počátku 3. tisíciletí se opět začíná připouštět význam fyzikálních faktorů a geochemie na zdraví človeka (Jandová, 2014).

V prezentaci s názvem Poznámky k budoucnosti lázeňství ve světě, Evropě a u nás (dostupná z webu jedemedolazni.cz), která byla odpřednášena panem inženýrem Františkem Ochem na 20. konferenci Sdružení lázeňských míst v roce 2017, se můžeme dočíst o problematice legislativy léčebného lázeňství, jelikož s výjimkou EU je ve světě tento pojmem bez bližšího legislativního významu a rozhodně není legislativně definován jako součást zdravotních služeb. Pan Och je přesvědčen, že teprve poté, až bude léčebné lázeňství součástí zdravotních služeb, bude součástí pokroku ve zdravotnictví.

Díky příznivému vývoji dějin máme v současnosti balneology, kteří neustále nabádají zdravotnické systémy EU k vyššímu využitiu přírodních liečivých zdrojů pro léčení na podkladě nových poznatků z oblasti fyziky, a to jak pro objasnění mechanismu účinků přírodních zdrojů a klimatu samotného, tak pro výklad a objasnění funkce mozku v interakci s přírodními liečivými zdrojmi (Jandová, 2009).

Z mého úhlu pohledu v posledních letech nastává tendence návratu k přírodě, přírodní medicíně a k prověřeným léčebným postupům.

Jako studentce fyzioterapie mi byla v rámci výuky predmētu balneologie poskytnuta možnost vyzkoušet některé procedury v třeboňských Bertiných slatinných lázních na vlastní kůži, tudíž můžu srovnávat poznatky získané studiem s praktickou ukázkou liečby.

Neseznámila jsem se s chodem lázní pouze z pohledu pacienta, ale i zaměstnance – fyzioterapeuta, při absolvování souvislé odborné praxe ve třetím ročníku. Po této zkušenosti jsem se utvrdila v názoru, že by bylo velmi obtížné nalézt v podmínkách České republiky cílenější a komplexnější léčbu, než je lázeňská péče a s ní související provázaný komfort.

Myslím si ale, že by se dala celková léčba podpořit delším časovým rozmezím rehabilitační terapie, aby se fyzioterapeutovi naskytl větší prostor věnovat se lázeňským klientům ve smyslu důkladné prevence dalších zdravotních komplikací. Tím by byly podpořeny účinky přírodních léčivých zdrojů na organismus.

V rozhovoru s Burešovou (©2019) v rádiu Radiožurnál pan doktor Zeman naznačil, že lidé mají v současné době potíže vnímat své vlastní tělo a pobyt ve vodě jim výrazně napomáhá v sebeuvědomění jejich těla v prostoru. Dle mého pohledu právě lázeňský pobyt, který nám umožňuje na chvíli zastavit, nevnímat problémy a starosti dnešní uspěchané doby, se stává nejlepší šancí k zamyšlení nad fungováním naší lidské schránky a odstranění zdravotních těžkostí z široké populace.

Navzdory tomu, že se výše zmínění autoři nezabývají systémem úhrady balneologických procedur, domnívám se, že je třeba se nad touto problematikou zamyslet a v diskuzi se na ni také zaměřit. Proto následující řádky věnuji danému tématu. Spatřuji zásadní problém v efektivitě léčebných procedur lázeňství, konkrétně ve formě způsobu úhrady péče. Domnívám se, že by systému lázeňské péče prospělo, pokud by pacienti hradili více léčebných procedur z vlastních finančních prostředků.

Mým názorem je, že velký podíl klientů v lázeňství využívá zdravotní pojišťovnou hrazené pobyty primárně k odpočinku, namísto aktivní léčby svého zdravotního problému. Jsem přesvědčena, že chybějící finance v systému balneologie negativně zasahují do kvality péče o závažně nemocné, v jejichž zájmu je využití nadlimitních finančních prostředků, které by mohly zdravotní pojišťovny poskytnout, pokud by přísněji vyhodnocovaly zdravotní nároky na potřebnou péči. Tyto prostředky pak pochopitelně schází v současném systémovém nastavení, kdy i relativně zdraví pacienti čerpají stejnou míru finanční podpory.

Obdobný problém vidím v širším spektru pohybové terapie. Problematika se netýká jen lázeňské péče, ale obecně většiny rehabilitačních zařízení. Dochází k nadužívání specializované terapie klienty s nižší mírou zdravotních potíží ve srovnání s těmi, kteří péči nezbytně potřebují.

Cestou ze „začarovaného kruhu“ by dle mého názoru mohla být vyšší spoluúčast klientů s méně závažnými onemocněními na úhradě lázeňských služeb. K tomu by bylo zapotřebí metodicky nastavit vyhodnocení potřeby balneoterapie u jednotlivých klientů.

Přírodní zdroje nejsou nevyčerpatelné, a tak by mělo být naším cílem co nejefektivnější využití jejich blahodárných účinků ve prospěch těch, pro které je balneoterapie v léčbě nezastupitelná. Za účelem zachování přírodních léčivých zdrojů je třeba podporovat politiku a konkrétní opatření ve smyslu ochrany trvale udržitelných zdrojů v životním prostředí.

4 ZÁVĚR

Studium počátků vzniku lázní a lázeňství na podkladě písemných dokumentů, ale i obrazového a archivního materiálu pro mě bylo velmi lákavou výzvou. Nicméně její rozpracování se nakonec v některých ohledech ukázalo jako nelehký úkol.

Pestré dějiny lázeňství totiž zapadají svým obsahem nejen do širších dějin lékařství, ale i do kulturních dějin a značně i do techniky a přírodních věd. Zasahují do neobyčejné šíře, jelikož se v různých dobách používání lázní a koupelí z hygienických důvodů prolínalo jak s procedurami sloužícími léčbě a k preventivně otužujícím účelům, tak i ke společenským nebo mysticko-náboženským aplikacím koupelí.

V práci nalézáme pokus o zachycení problematiky z hlediska lékařských dějin, objevují se i některé kulturní kuriozity související s tímto vědním oborem. Dále zde nalézáme současné možnosti využití lázeňské péče na našem území. Práce poskytuje porovnání se světovou lázeňskou medicínou.

Cílem práce bylo zmapovat lázeňská zařízení: Lázně Karlovy Vary, Lázně Luhačovice a Slatinné lázně Třeboň.

Česká republika je mimořádně bohatá na minerální prameny a léčebné lázně. Spojení společného díla přírody a lidí se postupně stalo chloubou naší země a jeho důležitým zdravotnickým i navazujícím ekonomickým potenciálem.

Bohužel je člověk v některých ohledech tak zvaně malým pánem. Stav vývěřů v přírodním prostředí je totiž výsledkem složitých hydrogeologických poměrů a jejich proměnlivost výsledkem různých činností v přírodním prostředí.

V závěru se nabízí zamyšlení nad skutečností, zda bychom jako lidstvo nemohli něco dělat lépe. Je-li kupříkladu možné vyvarovat se určitého chování, které ohrožuje přítomnost blahodárných přírodních léčivých zdrojů na našem území, a udržet tak stávající dostupnost jejich prospěšného působení.

5 SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ

1. ADAM, Jan. 2006. *Ottova encyklopedie Česká republika*. Praha: Ottovo nakladatelství. ISBN 80-736-0456-6.
2. *Almanach procedur: Naplánujte si relax*. 2019. Slatinné lázně Třeboň.
3. Balneologické dílo z r.1589 – Sommer, Fabian. 2019. In: *Muzeum Karlovy Vary* [online]. [cit. 2019-04-06]. Dostupné na internete: <http://kvmuz.cz/typ/digitalizujeme/balneologicke-dilo-z-r-1589-sommer-fabian-de-inventione-descriptione-temperie-viribus-et-inprimis-usu-thermarum-d-caroli-iv>
4. BOŘÍK, Otakar. 2008. *Fabian Summer: o lázních císaře Karla IV*. Sokolov: Fornica. ISBN 978-80-903918-9-5.
5. BOŘÍKOVÁ Jana a BOŘÍK Otakar, Hospice, špitály a nemocnice v Karlových Varech. Dobříchovice 2004, s. 6; Karlovy Vary na přelomu tisíciletí, (kol. autorů), Karlovy Vary 2001, s. 204.
6. BUDINSKÁ, Jitka a Petra ZERJATKE. 2006. *Kapitoly z dějin lázeňství*. Teplice: Regionální muzeum v Teplicích. ISBN 80-853-2143-2.
7. BURACHOVIČ, Stanislav. 1991. *Reiseführer Olympia: Karlovy Vary, Mariánské lázně, Františkovy lázně*. Reisef. ISBN 80-7033-105-4.
8. BURACHOVIČ, Stanislav. 2012. Car Petr Veliký v Karlových Varech. In: *Muzeum Karlovy Vary* [online]. [cit. 2019-03-26]. Dostupné na internete: <http://kvmuz.cz/typ/zajimavosti-typy-na-vylet/car-petr-veliky-v-karlovych-varech>
9. BURACHOVIČ, Stanislav, Karlovy Vary a jejich vlastivědné písemnictví, SOKA Karlovy Vary 2000, s. 13
10. BURACHOVIČ, Stanislav. 2018. *Karlovy Vary: lázeňská metropole západních Čech*. Praha: Regia. Tajemné metropole. ISBN 978-80-87866-37-5.
11. BURACHOVIČ, Stanislav a Stanislav WIESER. 2001. *Encyklopedie lázní a léčivých pramenů v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. Praha: Libri. ISBN 80-727-7048-9.

12. BUREŠOVÁ, Zuzana. Voda ovlivňuje můj osobní život i pracovní oblast, říká vodní terapeutka. In: Český rozhlas: Radiožurnál [online]. ©2019, 21. 3. 2019 [cit. 2019-04-24]. Dostupné z: https://radiozurnal.rozhlas.cz/voda-ovlivnuje-muj-osobni-zivot-i-pracovni-oblast-rika-vodni-terapeutka-7798242?fbclid=IwAR3FpzVMJXZHDd0ExtXTVSV4Fn-2QAhbTMz6UmRG_6oo7FePwRH2gR23FRc
13. BURIÁNEK, K. 1947. *Léčebné posláni Luhačovic: soubor přednášek luhačovických lékařů, pronesených 9. června 1946 na sjezdu slovácké a slezské župy lékařské v Luhačovicích*. V Luhačovicích: Národní správa lázní luhačovických. Luhačovická lázeňská knihovna vědeckých a odborných prací.
14. *Čas na lázně: Katalog pobytů*. 2018. Slatinné lázně Třeboň.
15. DAVID, Petr a Vladimír SOUKUP. 1999. *999 turistických zajímavostí České republiky*. 1. vydání. Praha: Kartografie. ISBN 80-701-1656-0.
16. DAVID, Petr a Vladimír SOUKUP. 2004. *444 historických měst a městeček České republiky*. Praha: Kartografie. ISBN 80-701-1741-9.
17. *Fenomén Priessnitz* [online]. 2019. Jeseník: © Priessnitzovy léčebné lázně a.s. [cit. 2019-02-26]. Dostupné na internete: <http://www.priessnitz.cz/cz/fenomen-priessnitz/>
18. HANYKOVÁ, E. 2011. *Karlovarští lázeňští lékaři*. Karlovy Vary: Lázeňské ediční sdružení ve spolupráci s kolegiem karlovarských lázeňských lékařů, 2011. 252 s.
19. HANYKOVÁ, Eva a Jasoslav FUKAR. Burešové. *Karlovarské listy: Měsíčník města Karlovy Vary*. 2014, XIX. (11).
20. *Heinrich VON Mattoni* [online]. 2019. In: . [cit. 2019-04-08]. Dostupné na internete: <https://www.mattoni.cz/heinrich-mattoni>
21. HIMMLER, Radim. 2002. Poznatky o lázních v 16. století v díle Tomáše Jordána z Klauznburka. *Zprávy Vlastivědného muzea v Olomouci*. Olomouc: Vlastivědné muzeum v Olomouci, (284): 48-56.
22. HULE, Miroslav a Marek ZEMAN. 2006. *Průvodce lázeňského hosta Třeboní*. 1. vydání. Třeboň: Caprio Třeboň. ISBN 80-86434-14-1.

23. JANDOVÁ, Dobroslava. 2009. *Balneologie*. Praha: Grada. ISBN 978-80-247-2820-9.
24. JANOŠTÍKOVÁ, Běla. 2014. *Za tajemstvím Karlových Varů*. Praha: B. Janošťíková. ISBN 978-80-260-5410-8.
25. JAŠA, Luděk. 2015. *Becherové: zrození 13. pramene*. Sokolov: AZUS Březová. ISBN 978-80-906095-0-1.
26. Karlovým Varům pomůže se strategií zkušená manažerka cestovního ruchu. In: Karlovarské listy [online]. ©2019, 15. 4. 2019 [cit. 2019-04-24]. Dostupné z: <https://karlovarskelisty.cz/2019/04/nora-dolanska-pomuze-se-strategii-cestovniho-ruchu/>
27. KAŠPAR, Adolf. 1965. *Luhačovice: průvodce po lázních a jejich okolí*. 2., přeprac. vyd. Praha: STN.
28. KÁLAL, Jan a Ivan VAŘEKA. Balneologie: Lázně v české republice a indikace lázeňské léčby. In: KOLÁŘ, Pavel. *Rehabilitace v klinické praxi*. Praha 5: Galén, 2012. ISBN 978-80-7262-657-1.
29. KNOP, Karel. 1999. *Lázeňství: ekonomika a management*. Vyd. 1. Praha. ISBN 80-7169-717-6.
30. KOČÁREK, Eduard. 1992. *Mühl a Waldviertel Novohradské hory Český Krumlov, Třeboň a okolí*. Plzeň: © Kletř Plzeň. ISBN 80-900319-1-9.
31. KOČKA, Miloš. 2001. *Vincenz Priessnitz: prameny živé vody*. 3., dopl. a rozš. vyd. Štítý: Veduta. ISBN 80-864-3801-5.
32. KOLLMANN, Vítězslav. 1987. *Moravské lázně v proměnách dvou staletí*. Olomouc: Krajské vlastivědné muzeum. Architektura (Krajské vlastivědné muzeum Olomouc).
33. KONEČNÝ, Michal a Blanka PETRÁKOVÁ. 2011. *Příběhy hraběcích lázní: Serényiové v Luhačovicích : Muzeum jihovýchodní Moravy ve Zlíně, Muzeum luhačovického Zálesí 26. února až 30. října 2011*. Ve Zlíně: Muzeum jihovýchodní Moravy. ISBN 978-80-87130-13-1.

34. KŘIVÁNEK, Rostislav. 2015. *Lázně v České republice*. 2. vydání. Praha: Česká centrála cestovního ruchu - CzechTourism. ISBN 978-80-7513-107-2.
35. KŘÍŽEK, Vladimír. 2002. *Obrazy z dějin lázeňství*. 1. vydání. Praha: Libri. ISBN 80-727-7092-6.
36. KUBÍČEK, Alois, Architekt českých lázní. In: Umění 3, 1958/VI.; ZEMAN Lubomír, Kolonády v západočeských lázních, Sborník Krajského muzea Karlovarského kraje 16/2008, Cheb 2008, s. 159-190.
37. KUBÍČEK, Ruda. 1927. *Lázně Luhačovice 1902-1926*. Luhačovice.
38. KUCHARŤ, Jíří. 2012. Síra. *Regenerace*. (3): 26-28. ISSN 1210-6631.
39. Lázeňská nej. 2019. In: *Jedeme do lázní: Objevte krásu českých lázní* [online]. [cit. 2019-04-08]. Dostupné na internetu: <https://www.jedemedolazni.cz/cs/lazenska-mista/lazenska-nej.html>
40. LENCOVÁ, Romana. Vývoj lázeňství po roce 1989 v Karlových Varech. Praha, 2014. Bakalářská práce. Vysoká škola hotelová v Praze. Vedoucí práce Mgr. Věra Fišerová.
41. MASSIE, Robert K. 2006. *Petr Veliký: život a svět*. Praha: Beta. ISBN 80-730-6269-0.
42. MATSUMOTO, Shuji. 2018. Evaluation of the Role of Balneotherapy in Rehabilitation Medicine. *Journal of Nippon Medical School* [online]. (85): 196-203 [cit. 2019-04-23]. DOI: https://doi.org/10.1272/jnms.JNMS.2018_85-30. ISSN 1347-3409. Dostupné na internetu: https://www.jstage.jst.go.jp/article/jnms/85/4/85_JNMS.2018_85-30/_article
43. MÜLLER, František. 2004. *Luhačovicko: Místní a pomístní jména v dějinách a pověstech*. Luhačovice: Atelier IM. ISBN 80-859-4855-9.
44. *Neobyčejný život Sebastiana Kneippa* [online]. 2016. Veverská Bítýška: © Kneipp [cit. 2019-02-26]. Dostupné na internetu: https://www.kneipp.com/cz_cs/svet-kneippu/kneipp-a-jeho-filosofie/zivot-sebastiana-kneippa/

45. PETR, Petr. 2004. *Kvalita života v balneologii*. 2004. České Budějovice: INPRESS a.s. ISBN 80-903427-1-X.
46. PODĚBRADSKÝ, Jiří a Ivan VAŘEKA. 1998. *Fyzikální terapie*. 1. vydání. Praha: Grada. ISBN 80-716-9661-7.
47. POKLUDA, Zdeněk. 2004. *Zámek Luhačovice: barokní sídlo v proměnách času*. Luhačovice: Město Luhačovice. Prameny (Městský úřad Luhačovice). ISBN 80-239-4820-2.
48. *Praktický průvodce Karlovy Vary*. 2019. Karlovy Vary, 16 s. Dostupné na internetu:
<https://www.karlovyvary.cz/sites/default/files/prirucka/kvpruvodce.pdf>
49. PSÍKOVÁ, Jiřina. 2003. *Takové byly a jsou třeboňské lázně*. 1. vydání. Třeboň: Bertiny lázně Třeboň s.r.o. ISBN 80-239-0517-1.
50. PSÍKOVÁ, Jiřina. 2013. Václav Hucek, zakladatel lázní, a Třeboň v 2. polovině 19. století. *130 let slatinných lázní v Třeboni*. Třeboň, : 4-12.
51. Slatinné lázně Třeboň. 2019. In: *Jedeme do lázní: Objevte krásu českých lázní* [online]. Sdružení lázeňských míst ČR [cit. 2019-03-24]. Dostupné na internetu:
<https://www.jedemedolazni.cz/cs/lazenska-mista/slatinne-lazne-trebon-33.html>
52. SVITKOVSKAJA, L. 2009. *Léčba chladem*. 1. vydání. Bratislava: ARIMES. ISBN 978-80-8100-136-9.
53. ŠULC, MUDr. 1990. Bertiny lázně v Třeboni. *Lék: Dějiny lékařství*. **129**(21): 668-669.
54. ŠVANDRLÍK, Richard. 2008. *Johann Josef Nehr (1752-1820): medicínský zakladatel Mariánských Lázní*. Mariánské Lázně: R. Švandrlík. ISBN 978-80-254-3459-8.
55. TISKOVÁ ZPRÁVA MĚSTA LUHAČOVICE, . 2019. Luhačovice hostily celostátní setkání zástupců infocenter, samy mají jedno z nejlepších „íček“ v ČR. In: *Luhacovice.cz: Oficiální průvodce lázeňským městem* [online]. [cit. 2019-04-16]. Dostupné na internetu: <http://www.luhacovice.cz/28514n-luhacovice-hostily-celostatni-setkani-zastupcu-infocenter-samy-maji-jedno-z-nejlepsich-icek-v-cr>

56. VOKURKA, Vlastimil, Milan ŠVIHÁLEK, ed. 2008. *Luhačovická zastavení starodávná i novější: výběr z článků a vzpomínek lázeňského lékaře Vlastimila Vokurky*. Luhačovice: Město Luhačovice. Prameny (Luhačovice). ISBN 978-80-254-3471-0.
57. ZEMAN, Lubomír, Moderní architektura 70. a 80. let 20. století v Karlových Varech. In: Zpravodaj STOP, sv. 14, č. 2 (2012), s. 54-71.
58. ZEMAN, Lubomír, Pavilóny nad prameny v západočeských lázních. Sborník Krajského muzea Karlovarského kraje 17/2009, Cheb 2009, s. 135-164.
59. ZEMAN, Lubomír. 2014. *PROGRAM REGENERACE MĚSTSKÉ PAMÁTKOVÉ ZÓNY KARLOVY VARY 2014 - 2024*. Statutární město Karlovy Vary.
60. ZEMAN, Marek. 2013. *Základy fyzikální terapie*. České Budějovice: Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, Zdravotně sociální fakulta. ISBN 978-80-7394-403-2.
61. ZEMEK, Metoděj a Antonín JANČÁR. 2017. *Luhačovice: plán města ; Okolí Luhačovic*. 13., aktualizovaný dotisk. Praha: Freytag-Berndt. ISBN 978-80-7445-403-5.